

09 เผยอัจฉริยภาพของธรรมราชา ภูมิพลยุคซีกต์ตี้

เมื่อสฤศคีตย สถาบันกษัตริย์ก็เข้ามาอยู่ในใจกลางวัฒนธรรมชาติไทยในที่สุด (ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเจ้าปรารถนามานาน) โดยไม่แปลนไปกับการเมืองทุเรศทุรงที่อยู่รอบ การมีชีวิตยืนยาวเป็นเรื่องบุญทำกรรมแต่งเช่นเดียวกับความสวยงาม และแม้ว่าเขาจะยังอายุไม่มาก 17 ปีบนบัลลังก์ก็ทำให้ภูมิพลเป็นบุคคลผู้ทรงธรรมไปโดยอัตโนมัติ ผู้สืบอำนาจจากสฤศคีคือ ถนอมและประภาส ไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากต้องก้มหัวให้เขาเพื่อหาความชอบธรรม

ถึงอย่างนั้น ภูมิพลก็ยังไม่พร้อมที่จะกุมบังเหียน ในช่วงต้นทศวรรษ 2503 พวกเจ้ารุ่นชราชยังคงกำกับดูแลกิจการของวังอยู่ ในระหว่างนั้น ภูมิพลก็สนใจในงานอดิเรกและแขนงวิชาที่กว้างขวางซึ่งไม่พ้นปรากฏเป็นแง่มุมใหม่ๆ อันเจิดจรัสของธรรมราชา นั่นคือ พ่อที่อบอุ่น นักกีฬาผู้เอกอุ อัครศิลปิน ราชาเจ้ช นักเศรษฐศาสตร์พัฒนา และเจ้าแห่งการนั่งสมาธิ แง่มุมเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะได้รับการโฆษณาชวนเชื่อและสร้างเป็นตำนานอย่างไม่หยุดหย่อนตลอดชีวิตที่เหลือของเขาเพื่อย้าเตือนพสกนิกรให้ตระหนักในอัจฉริยภาพอันไร้ผู้เทียบเทียมแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการระดมทุนสำหรับกิจการของราชสำนักอีกด้วย ซึ่งมีแต่เพิ่มทวีภายใต้มือจัดการที่สร้างสรรค์ของวัง สัมผัสความมั่งคั่งเหลือล้นของสถาบันกษัตริย์อย่างเจียบๆ

ภูมิพลเป็นผู้คลั่งไคล้กีฬาและการบริหารร่างกายด้วยมาตั้งแต่วัยเยาว์ เขาพายเรือและยกน้ำหนักเป็นประจำในช่วงทศวรรษ 2493 และ 2503 และจะชอบหาคู่แข่งขันแบาดมินตันและเทนนิสจากทั้งข้าราชการ ทหารและคนอื่นๆ ในแวดวง รวมถึงลูกสาวคนโปรดอุบลรัตน์ด้วยเมื่อเธอเติบโตเข้าสู่วัยรุ่น เป็นที่เข้าใจได้ที่เขามักมีปัญหาในการรับรู้ว่าเขาเล่นได้ดีแค่ไหน เพราะเขาไม่มีทางแน่ใจได้เลยว่าคู่แข่งของเขาจะยอมอ่อนข้อให้ในสนามเหมือนในชีวิตนอกสนามหรือไม่ คนที่กล้าเอาชนะเขาอย่างซื่อสัตย์กลายเป็นเกลอที่คบหากันยาวนาน เช่น ภิศเดช รัชนีผู้วางโตโอ้อวด ที่ไม่เพียงแต่เป็นคู่หูทางกีฬาเท่านั้น ภายหลังยังเป็นผู้จัดการ โครงการพัฒนาของภูมิพลอีกด้วย บางทีปริศนาในเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นจากกีฬาที่ภูมิพลโปรดปรานมากที่สุดคือการเล่นเรือใบขนาดเล็ก มันเป็นที่ต้องการออกกำลังกายและการวัดตัวเอง เช่นเดียวกับเป็นหนทางในการหลีกเลี่ยง(แม้เพียงเล็กน้อยแต่ก็ยังดี)จากข้าราชการที่เสนอหน้าอยู่ตลอดเวลา ซึ่งคอยบันทึกการทำเวลาทุกๆ รอบของภูมิพล

มันไม่ใช่อย่างเดียวกับการล่องเรือยอชต์อันโอ้อ่าของราชวงศ์ยุโรป ภูมิพลใช้เรือ OK dinghy ซึ่งเป็นเรือธรรมดาขนาดสี่เมตรสำหรับนั่งคนเดียว ขณะล่องลอยอยู่ตามลำพังในท้องทะเลของวังไกลกังวลที่หัวหิน (เอาล่ะ ไม่ต้องพูดถึงกองเรือของกองทัพเรือที่ทำหน้าที่อารักขาอยู่ไกลๆ) ภูมิพลสามารถควบคุมบังคับเรือให้หันเหไปในทิศทางใดก็ได้ตามใจชอบ เล่นนวดเฉวียนได้อย่างเต็มที่ อย่างมากก็แค่ลมเป็นครั้งคราวเวลาผิดพลาด สำหรับใครสักคนที่ไม่ใคร่ได้อ้อมแอ้มให้ใครเห็น กล่าวกันว่าเขาคูมีความสุขมากที่สุดเวลาปล่อยตัวปล่อยใจให้ล่องลอยไปตามกระแสลมพัดพา เพลิดเพลินกับวันนุหรีและการจับวิสกี บางครั้งเขาก็เล่นเรือ Enterprise ชั้นดี ซึ่งเป็นเรือแข่งสำหรับคนสองคนที่ต้องใช้พลังกำลังอย่างมาก คู่หูของภูมิพลก็หนีไม่พ้นอุบลรัตน์และภิศเดชตามเคย ที่สามารถแบ่งปันหน้าที่คัดท้ายเรือกับเขาได้โดยไม่มีปัญหาทางพิธีปฏิบัติแต่ประการใด

ความคลั่งไคล้ของภูมิพลก่อให้เกิดกระแสการเล่นเรือขึ้นมาในหมู่นักแข่งเรือที่ปักหลักแห่ไปยังหัวหินในช่วงหน้าร้อน ครอบครัวหิดลจัดการแข่งเรือตลอดทั้งวัน ดบท้ายด้วยงานเลี้ยงมอบรางวัลอย่างสุดเหวี่ยง ขาประจำของก๊วนเล่นเรือกลายเป็นเกลอของภูมิพล บางคนข่มใจพอที่จะเอาชนะเขาในการแข่งขัน แม้ว่าจะยังอยู่ในระดับจิบจ้อยอย่างนี้การเล่นเรือก็ยังเป็นกีฬาขั้นสูงในประเทศไทยที่ยังไม่พัฒนา และยังคงยากที่จะป็นให้เป็นที่ปรึกษาสามารถอีกอันหนึ่งได้ แต่ที่พบว่ามีสามหนทางในการค้นเอาบารมียกมาให้ได้ อย่างแรกคือ งานอดิเรกของภูมิพลในการสร้างเรือขึ้นมาด้วยตนเอง เขาและภิกษุได้พิมพ์เขียวมาจากอังกฤษ เขาสร้างโรงงานขึ้นมาในสวนจิตร ในปี 2507 เขาต่อเรือลำแรกเสร็จเป็นแบบ Enterprise ปีถัดมาเขาต่อ OK dinghy ขึ้นมาลำหนึ่ง และในปี 2509-2510 เขาสร้าง Moth ยาว 3.5 เมตรขึ้นมาสองลำ ซึ่งเป็น dinghy ที่ได้รับความนิยมอีกประเภทหนึ่ง

กล่าวสำหรับ โลกของเรือเล็กแล้ว ทั้งหมดนี้ไม่ได้เป็นความสำเร็จอันน่าทึ่งแต่ประการใด นักต่อเรือเป็นงานอดิเรกนับพันคนทั่วโลกต่างก็ต่อเรือ OK, Enterprise และ Moth ของตัวเองขึ้นมาทั้งนั้น ถึงกระนั้น วังและรัฐบาลก็ทำประหนึ่งว่ามันเป็นนื่องๆ ของปาฏิหาริย์เลขที่เดียว ที่ Enterprise ลำแรกลอยได้จริงๆ ในการทดสอบที่สระในสวนจิตร ภูมิพลได้รับการขนานนามว่าเป็นกษัตริย์แห่งความเพียรวิริยะและความสำเร็จ สร้างเรือเดินสมุทรได้ด้วยมือเปล่า และเป็นเจ้าแห่งการใช้เครื่องมือและเทคโนโลยี ซึ่งคิดค้นปรับปรุงประสิทธิภาพของเรือให้ดีขึ้นมาได้

ทำนองเดียวกัน เมื่อภูมิพลเล่นเรือมาราธอนเดี่ยว มันก็กลายเป็นการแสดงถึงความมุ่งมั่นอดสาหะ ในวันที่ 19 เมษายน 2509 เขาเล่นเรือ OK dinghy ของเขาตัดผ่านอ่าวไทย เป็นระยะทาง 60 ไมล์ทะเลจากหัวหิน ไปยังสัตหีบด้วยระยะเวลา 14 ชั่วโมง วีรกรรมนี้ได้รับการบรรยายว่าเป็นการเล่นเรือที่จริงจัง โคดเดี่ยวและยากลำบาก แต่ก็ไม่ใช่จะจริงจังสักเท่าไร ธรรมดาบางมากและทะเลสงบเงียบ เขาอยู่บนเรือคนเดียว แต่มีภิกษุและพี่ระฆังแข่งรถเล่นเรืออีกลำอยู่ข้างๆ ตามด้วยกองเรือของกองทัพเรือและเอกชน ความสำเร็จนั้นเป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว ก่อนหिनขนาดใหญ่อันที่สัตหีบถูกสลักเพื่อรำลึกโอกาสนี้ไว้ล่วงหน้าแล้ว เช่นเดียวกับการต่อเรือ มันคือความสำเร็จ แต่ก็ไม่ใช่ความสำเร็จชนิดที่เป็นหนึ่งเดียว ภายหลัง กล่าวกันว่าเส้นทางหัวหิน-สัตหีบนี้ไม่สามารถจัดการแข่งขันประจำปีได้ เนื่องจากโหดหินมากเกินไป

หนทางที่สามในการเชิดชูกิจกรรมการเล่นเรือให้เป็นที่ปรึกษาสามารถให้ได้ก็คือ ชัยชนะในการแข่งขันกีฬาเซียบเกมสในเดือนธันวาคม 2510 ที่มาที่ไปของเรื่องราวนั้นน่าสนใจ พล.อ.อ.ทวิ จุลทรัพย์ หนึ่งในก๊วนเล่นเรือที่หัวหินและเป็นสมาชิกของคณะกรรมการโอลิมปิกของไทย อธิบายว่า “[เรา]ต้องการให้ในหลวงเป็นเหมือนกษัตริย์นอร์เวย์ที่เป็นเลิศด้านกีฬา ที่ได้เหรียญทองโอลิมปิก”¹ ด้วยมีเพียงพม่า ไทย มาเลเซียและสิงคโปร์เท่านั้นที่ร่วมแข่งขัน งานนี้ไม่ได้ใกล้เคียงโอลิมปิกเลยแม้แต่น้อย ภูมิพลกับอุบลรัตน์นำทีมของไทย เมื่อแข่งขันกันไปได้ครึ่งทางของการแข่งขันทั้งหมดหกครั้ง อุบลรัตน์นำมาเป็นอันดับหนึ่ง ตามด้วยพ่อของเธอ เมื่อสิ้นสุดการแข่งขันครั้งที่ห้า เจ้าหญิงวิชัยสุนทรรักษ์ไม่มากนัก ภูมิพลจะได้เหรียญทองก็ต่อเมื่อต้องชนะการแข่งขันครั้งสุดท้ายเท่านั้นและลูกสาวก็ต้องเข้าเป็นที่สามหรือต่ำกว่านั้น มันเป็นสถานการณ์ที่น่าสนใจสำหรับบารมีของกษัตริย์ การได้รับชัยชนะจะขบเน้นความสมบูรณ์แบบของธรรมราชา ถ้า

¹ เนชั่น, 14 สิงหาคม 2537

อุบลรัตน์ชนะ ก็จะจับแน่นถึงความเป็นนักกีฬาและความเป็นพ่อที่งดงาม แต่ถ้าผู้แข่งขันรายอื่นเข้ามาเป็นที่หนึ่ง บารมีของ กษัตริย์ก็จะเสียหาย

ผลการแข่งขันออกมาสมบูรณ์แบบ ภูมิพลชนะการแข่งขันครั้งสุดท้ายและอุบลรัตน์มาเป็นที่สอง ด้วยคะแนนที่เท่ากัน พ่อกับลูกสาวก็ครองเหรียญทองร่วมกัน ภูมิพลเก่งพอสำหรับโอลิมปิกไหม? ไม่มีใครรู้เพราะนั่นเป็นการปิดฉากการแข่งขันของภูมิพล สิ่งที่สำคัญคือ วันที่เขากับอุบลรัตน์รับเหรียญทองจากสิริกิติ์ในวันที่ 16 ธันวาคม 2510 กลายมาเป็นวันกีฬาแห่งชาติ สำหรับคนไทยแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลยว่าภูมิพลเก่งไม่แพ้กษัตริย์ของนอร์เวย์

ความพยายามของภูมิพลในเชิงศิลปะก็ถูกเฉลยให้กลายเป็นอัจฉริยภาพเกินจริงอีกเช่นกัน งานอดิเรกที่เก่าแก่ที่สุดของเขา คือการถ่ายภาพ ส่วนใหญ่แล้วเขาจะถ่ายภาพครอบครัว มิตรสหายและฝูงพสกนิกรที่ออกันระหว่างการเยือนของเขา แต่ผลงานส่วนหนึ่งจากการทดลองเทคนิคห้องมืดและการถ่ายก็เล็ดรอดมาถึงสื่อมวลชนและหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวกับตัวเขา ยังการแซ่ซร้องชื่นชมอย่างกว้างขวาง กล่าวในทางศิลปะแล้ว ภาพถ่ายเหล่านี้ไม่ได้มีความโดดเด่นอะไรเลย แต่ในประเทศที่มีน้อยคนที่จะมีกล้องถ่ายรูปในช่วงก่อนทศวรรษ 2503 ผลงานนั้นย่อมเป็นตำนาน

ภูมิพลมุ่งมั่นในศิลปะมากกว่านั้น เขาวาดภาพสีน้ำมันด้วย อาจเป็นเพราะว่าสีน้ำมันเข้ากับพู่กันให้อิสระเสรีมากกว่า ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2493 เขาเริ่มเรียนวาดภาพกับจิตรกรชั้นนำของประเทศและศิลปินต่างชาติบางคนที่จะแวะเวียนมา เขาปรับวังของเขาเป็นที่พบบปะกับศิลปิน ทานมื่อคำกับจิตรกรที่เขาโปรดปราน หลังจากนั้นก็จะเป็นการสเก็ตช์และวาดภาพ เล้าควันบุหรี เบียร์และวิสกี้นถึงคืดคิ่นค่อนคิ่น บางทีพวกเขาที่ประชันการวาดภาพกัน โดยมีนางในมาเป็นแบบ อันเป็นแบบฉบับของภูมิพลที่จะต้องมีการแข่งขันกันพอกหมอกพอกคอกเพื่อขจัดความเป็นพิธีรีตองและการประจบสอพลอออกไป

ภูมิพลหมดเวลาไปกับการวาดภาพมากในช่วงระหว่างปี 2502 - 2510 โดยมีผลงานเป็นภาพขนาดกลางราว 100 ชิ้น ส่วนใหญ่เป็นภาพสีน้ำมัน หลังจากนั้นเขาก็อำลาสว่างเวียนสีน้ำมันไปไป ผลงานช่วงแรกเป็นภาพบุคคลและทิวทัศน์แนวสมจริงและอิมเพรสชันนิสต์ ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงถูกเก็บรักษาไว้ในวังและนำออกแสดงนิทรรศการ เขาวาดภาพสิริกิติ์ไว้จำนวนมาก บางภาพดูเหมือนตัวจริง บางภาพเป็นภาพผู้ดูที่ไม่เคยปรากฏต่อสาธารณะ แม้ว่าเขาจะแสดงให้เห็นว่ามีทักษะด้านสีและองค์ประกอบภาพ แต่ก็ค่อนข้างแบนราบและขาดรายละเอียด และขาดอารมณ์ซึ่งเป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นบุคลิกของตัวเอง

ในทศวรรษ 2503 เขาทดลองกับรูปทรงและสีสันเกินจริงของเอ็กซ์เพรสชันนิสม์ ภายใต้การชี้แนะของพิริยะ ไกรฤกษ์ จากตระกูลข้าราชการแห่งวงศ์จักรีและเป็นลูกศิษย์ของออสการ์ โคคชกา (Oskar Kokoschka) ภาพวาดบางชิ้นจากช่วงนี้เป็นภาพบุคคลเชิงจิตวิทยา (psychological portraits) ที่มีรูปทรงและสีสันพิลึกพิลั่น สร้างอารมณ์มืดดำและสับสนส่วนชิ้นอื่นๆ แสดงอารมณ์เข้มข้นของแจ๊ซ แรงบันดาลใจจากโคคชกากับเอ็ดเวิร์ด มุนซ์ปรากฏอยู่ชัดเจนตลอดจน Raden Basoeki Abdullah ศิลปินคนโปรดของภูมิพลจากอินโดนีเซีย

แม้ว่าภาพเหล่านี้จะขาดวุฒิภาวะก็ตาม ใครที่ได้ชมก็จะนึกจินตนาการถึงความทรมานทรมายมิดคำบางอย่างหรือด้านมิดในใจของผู้วาด สิริกิติ์ยังคงงดงามอยู่แต่มีดหม่น ใบหน้าและร่างกายดูราวกับหลุดจากไฟนรก ภาพนี้ดูต่อแล้วเหมือนอันตราย ล้อมรอบไปด้วยสีแดงเพลิงและเหลือง ภาพอื่นอยู่ในโทนเขียวเข้มขุ่น ภาพที่น่าประทับใจมากที่สุดภาพหนึ่งก็คือ Forest Fire ปั่นป่วนด้วยเขียว-ดำและเปลวคลื่นความร้อนสีแดง ความมืดดำในงานช่วงหลังนี้สะท้อนถึงความเจ็บปวดหรือความทรมานทรมายเบื้องลึกอย่างที่คุณไทยบางคนคาดคิดหรือไม่? ความครุ่นคิดกังวลเชิงปรัชญาจะไม่ใช่ลักษณะของภูมิพลเลย ซึ่งเป็นปฏิบัตินิยมและระเบียบวิธีนิยมมาแต่ไหนแต่ไร ถึงอย่างนั้น ภาพวาดเหล่านี้ก็สะท้อนโลกที่มีดหม่น “ศิลปินทุกคนล้วนมีความรู้สึกกดดัน และศิลปินทุกคนก็ต้องการปลดปล่อย” ภูมิพลเคยกล่าวไว้อย่างนั้น² ภายหลังเขาออกกับแขกคนหนึ่งว่าเขาชอบวาดภาพเวลารู้สึกหดหู่หรือไม่สบายใจ และจะวาดได้ใช้เวลาครึ่งเล็กน้อย³

แต่การปลดปล่อยที่ดีที่สุดจากการ “เก็บกด” ของภูมิพลคือ ดนตรี เขาใช้เวลาที่มันมากเสียจนสิริกิติ์บอกนักข่าวอเมริกันในปี 2503 ว่าภูมิพลไม่จำเป็นต้องมีสารเคมี “ออคเตตราเป็นสนมคนโปรดของเขา”

ด้วยแรงบันดาลใจจากนายวงบิกเบนค์อย่าง Les Brown และ Count Basie ภูมิพลเริ่มแต่งเพลงตั้งแต่วัยอยู่ที่สวีเดนแลนด์ พอถึงปี 2503 ผลงานที่เป็นทางการของเขามีอยู่ประมาณ 60 เพลง ซึ่งประกอบด้วยเพลงมาร์ชสำหรับกองทัพต่างๆ Dixieland rags และบลูส์บรรเลงเปียโน ทั้งหมดมีท่วงทำนองง่ายๆ หวาน และบางทีก็หอยหงา วางอยู่บนคอร์ดพื้นฐาน เนื้อเพลงส่วนใหญ่เขียนโดยจักรพันธ์, เสนีย์ ปราโมชและหญิงในวังบางคน เนื่องจากภูมิพลขาดทักษะในการเรียบเรียงดนตรี คนอื่นๆ อย่างเสนีย์จึงเป็นผู้เรียบเรียงดนตรีสำหรับบรรเลงเป็นวงและออคเตตรา วงจัดการโปรโมทเพลงเหล่านี้จนกลายเป็นเพลงประจำของวงดนตรีที่เป็นทางการต่างๆ

มีเรื่องเล่าว่า ภูมิพลพยายามให้นักดนตรีคลาสสิกชาวยุโรปที่มีชื่อเสียงหลายคนทำสกอสำหรับเพลงของเขาบางเพลง⁴ สำหรับการเยือนออสเตรเลียของเขาในปี 2507 รัฐบาลจ้างศาสตราจารย์ชาวออสเตรเลียคนหนึ่งให้เรียบเรียงเสียงประสานสำหรับการแสดงในคอนเสิร์ตซอลล์ของกรุงเวียนนา ระหว่างการเยือน ภูมิพลกลายเป็นชาวเอเชียคนแรกที่ได้รับการขนานนามเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ของ Vienna Academy of Music

ภูมิพลเพลิดเพลินกับการบรรเลงดนตรีเสียยิ่งกว่า วงอ.ส. ที่ตั้งเมื่อต้นทศวรรษ 2493 ในหมู่เจ้า นักดนตรีทหารและนักดนตรีอาชีพตามไนท์คลับกลุ่มเล็กๆ จะบรรเลงสัปดาห์ละสองคืน ซึ่งกระจายเสียงสดทางสถานีวิทยุของภูมิพลทุกวันศุกร์ โดยมีเพลง “Friday Night Rag” ของภูมิพลเป็นเพลงหากิน พวกเขาจะมีการแจมกับนักดนตรีรับเชิญในวันอาทิตย์และบางครั้งก็ถ่ายทอดทางวิทยุ ภาพถ่ายจากช่วงเวลานี้แสดงให้เห็นภูมิพลสวมแว่นดำคำ แซ็กโซโฟนคล้องคอ เพลิดเพลินอย่างเห็นได้ชัด

² John Hoskin, “The King as Artist,” in *Sawasdee*, ตีพิมพ์ซ้ำใน *The King of Thailand in World Focus* (Bangkok: Foreign Correspondents Club of Thailand, 1988), 141-42.

³ สัมภาษณ์นักวิชาการอเมริกันรายหนึ่ง, 2537.

⁴ สัมภาษณ์นักการเมืองไทยรายหนึ่ง, 2538.

วงที่ใหญ่ขึ้นมาของเขาเรียกว่าวงลายคราม มีนักร้องซึ่งโดยมากเป็นหญิงในวง วงนี้เล่นคอนเสิร์ตทางวิทยุและแสดงต่อสาธารณะ โดยเฉพาะตามมหาวิทยาลัยต่อหน้าอาจารย์และนักศึกษา ไม่ได้เป็นบิกแบนด์คึกคักอย่างของเคานท์เบซี แต่เล่นเพลงป๊อปไทยหวานๆ กับเพลงละครบรรดเวย์มากกว่าแจ๊ซ กระทั่งเพลงบลูส์ของภูมิพลเองก็ยังคงออกมาเป็นไทยแบบทะแม่งๆ บางคนบรรยายว่าคอนเสิร์ตของวงลายครามนั้นแทบไม่ต่างอะไรจากพระราชพิธีที่ๆ ที่ทุกสิ่งถูกออกแบบมาเพื่อเทิดพระเกียรติกษัตริย์และครอบครัวล้วนๆ⁵ นักวิชาการ บุคคลสำคัญและแขกผู้มีเกียรติถูกจัดให้นั่งอยู่บนเวทีแทนที่จะอยู่ในหมู่ผู้ชม ตรงกลางเวทีก็จะเป็นภูมิพลกับสิริกิติ์ บางทีก็มีลูกๆ ของพวกเขาอยู่ด้วย เบื้องหลังพวกเขาถึงจะเป็นวงดนตรีรายการแสดงอาจยาวนานถึงสี่ชั่วโมง โดยภูมิพลทำการแนะนำแต่ละเพลงผสมกับเรื่องอื่นๆ อย่างซื่อสัตย์ ในช่วงเวลาที่กำหนดไว้สำหรับการขอเพลง นักศึกษาก็จะคลานเข้ามากราบถวายบังคมราชาแห่งแจ๊ซ ทูลเกล้าฯ ฝ่าละอองธุลีพระบาทขอเพลง มันไม่ใช่การบรรเลงดนตรีแบบที่เรียกว่าอิมโพรไวเซชัน(ต้นสด)และเป็นบลูส์ที่ลึกล้ำดึ่มด่า กระนั้นมันก็ยังทำหน้าที่หลอมรวมภูมิพลและพสกนิกรรุ่นเยาว์เข้าไว้ด้วยกันด้วยสิ่งที่เรียกว่า ดนตรี

เมื่อภูมิพลพบนักดนตรีที่มีพรสวรรค์มากขึ้น การแจมวงอ.ส.ในวงก็มีบ่อยครั้งขึ้น บางทีมีถึงสี่ห้าครั้ง การแจมเหล่านี้เป็นการเล่นริฟฟ์แจ๊ซ(jazz riffing)และการต้นสด นักดนตรีบรรเลงออกอากาศ ทานอาหารค่ำ จากนั้นบรรเลงเป็นการส่วนตัวไปจนถึงดึกคืน กล่าวกันว่ามักจะถึงรุ่งเช้า ด้วยพิธีรีตองที่มีน้อยลง กริมด้วยเบียร์และวิสกี และล็กกีส์ ไตรค์ส อันเป็นบุรุษยี่ห้อโปรดของภูมิพล วงดนตรีบรรเลงเพลงดิกซีแลนด์ บลูส์และสวิงมาตรฐาน คล้ายกับภาพวาดเอ็กซ์เพรสชันนิสต์ การบรรเลงทำนองดิกซีแลนด์สามัญนั้นไม่ต้องอาศัยการฝึกฝนและความสามารถทางเทคนิคมากนัก ทำให้ภูมิพลสามารถถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของตัวเองออกมาได้อย่างเต็มที่ ภูมิพลที่โปรดปรานนักดนตรีอย่าง Johnny Hodges กับ Benny Carter ก็สลับไปมาระหว่างแคลริเน็ตกับแซ็กโซโฟน

ในฐานะ “ราชาแห่งแจ๊ซ” ภูมิพลจะได้รับคำเชิญให้บรรเลงเสมอเวลาไปต่างประเทศ เขาเล่นตามงานเลี้ยงในสถานทูต และนักดนตรีที่มาเยือนไทยก็หนีไม่พ้นที่จะถูกเรียกให้ไปแจมกับเขาในวง อันที่จริงเมื่อถึงกลางทศวรรษ 2493 ความหมกมุ่นในแจ๊ซของภูมิพลมีมากเสียจนกลายเป็นช่องทางหนึ่งในการเข้าวัง ปลายปี 2499 รัฐบาลสหรัฐฯ ที่เป็นผู้สนับสนุนการออกทัวร์ทั่วโลกของนักดนตรีอเมริกัน ก็นำเบ็นนี กู๊ดแมนและวงของเขาเข้ามาเยือนไทยในช่วงงานออกร้านวันรัฐธรรมนูญ นอกจากจะเพิ่มเพลงของภูมิพลเข้าไปในรายการของเขาแล้ว กู๊ดแมนยังบรรเลงกับภูมิพลในวง โดยมีสิริกิติ์ร้ายำตามไปด้วย นักการทูตออกความเห็นว่ “คงไม่มีทางอื่นใดอีกแล้วที่จะผนึกสัมพันธ์กับภูมิพลได้ดีไปกว่าการให้เป็นนักร้องที่ต่อไปเรื่อยๆ”⁶ นั่นหมายรวมถึงการทำให้เพลงของภูมิพลได้รับความนิยม ในปี 2501 รัฐบาลสหรัฐฯ นำวงแจ๊ซของ Jack Teagarden มาสู่กรุงเทพฯ หนึ่งปีหลังจากนั้น ทีการ์เดนก็บันทึกเพลงดิกซีแลนด์แรกของภูมิพลที่ชื่อ “When” ในอัลบั้ม

⁵ จากการสัมภาษณ์บุคคลหลายคน ดูการบรรยายคอนเสิร์ตปี 2508 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ใน William L. Bradley, “The Evolution of Education and Society,” *Asia*, Supplement No. 2, Spring 1976.

⁶ *Saturday Review*, January 1, 1957.

แสดงสด⁷ ในทศวรรษ 2503 Les Brown ที่ออกทัวร์ด้วยการสนับสนุนจากรัฐบาลสหรัฐฯ เช่นกัน ก็เรียกเสียง “HM Blues” (HM เป็นได้ทั้ง His Majesty และ Hungry Man) ของภูมิพลเป็นการเกิดพระเกียรติ

ภูมิพลพยายามอย่างไรผลที่จะทำให้ลูกๆ ของเขามีความสนใจในแจ๊ซอย่างที่เขาคือ เขาหาทั้งเครื่องดนตรีและครูให้ และนำพวกเขาขึ้นเวทีกับวงลายครามด้วย จากภาพถ่ายแสดงให้เห็นว่าชิราลงกรณ์ในวัยเด็กกำลังคั่นร่นกับแซ็กโซโฟนตัวใหญ่ จุฬารักษ์ร้องเพลงอย่างหนึบๆ เบื้องหน้านักศึกษานับพัน แต่ไม่มีใครมีแววเลย อีกทั้งประเทศไทยก็ไม่ได้รับเอาความกระตือรือร้นในสวิงและดิกซีแลนด์จากเขาเลย เหมือนคนอื่นๆ ทั่วโลกในทศวรรษ 2503 คนไทยสนใจเอลวิส เพรสลีย์กับสี่เต่าทองมากกว่า ภูมิพลเหยียดหามสี่เต่าทอง โดยบอกกับผู้สัมภาษณ์ในปี 2510 ว่า “พวกเขาหมดน้ำยาแล้ว รุ้มัย พวกเขามาจริงๆ แล้วเป็นส่วนหนึ่งของการส่งออกของอังกฤษ”⁸

ด้วยดนตรีมีความสำคัญในชีวิตของเขาเสียเหลือเกิน ภูมิพลเก่งจริงอย่างที่รำลึกกันอย่างเป็นทางการหรือเปล่า?

ความสามารถทางการประพันธ์ของเขามีจำกัดมาก ท่วงทำนองเพลงง่ายๆ ของเขาน่าฟังและคิดหุ่ก่อนข้างง่าย และเขาก็สามารถทำเพลงให้ฟังดูรู้ว่าเป็นสไตลอะไรก็ได้ เช่น ฟ็อดซ์หรือตหรือวอลท์ซหรือเร็กไทม์บลูส์ แต่การไร้ความสามารถในการเรียบเรียงเสียงประสาน หรือสอดแทรกจังหวะจะโคนที่น่าสนใจ ทำให้เพลงของเขาแบนราบ อาศัยการเรียบเรียงสักน้อยก็จะใช้ได้ อย่างที่แจ็ก ทีการ์เดนแสดงให้เห็นในเพลงที่ชื่อ “When” แต่ทั้งหมดไม่มีเพลงไหนที่น่าจดจำเป็นพิเศษ เว้นแต่ว่ามันได้รับการบรรเลงมาอย่างต่อเนื่องในประเทศไทย ทั้งทางโทรทัศน์และวิทยุ ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ และคอนเสิร์ตต่างๆ จนถึงทุกวันนี้ จนพสกนิกรหลับตาฮัมหรือผิวปากได้ โดยไม่ต้องรู้ด้วยซ้ำว่าคนแต่งคือใคร

การประเมินทักษะการบรรเลงเครื่องดนตรีของเขานั้นทำได้ยาก เนื่องจากสื่อบันทึกเสียงการบรรเลงของเขานั้นแทบไม่สามารถเข้าถึงได้เลย แต่น่าพิศวงว่า กษัตริย์ที่ได้รับการโปรโมทมากขนาดนี้ ไม่มีการบันทึกเสียงแสดงพระอัจฉริยภาพทางดนตรีของเขาออกมาให้สาธารณชนได้ชื่นชมกันเลย แต่จากความเห็นของบางส่วนที่เคยได้ฟังเขาเล่น และจากการแสดงที่ได้รับการบันทึกภาพยนตร์ไว้ครั้งหนึ่งที่ไม่ค่อยมีใครได้เห็น ต่างฟ้องถึงจุดอ่อนของการศึกษาดนตรีมาอย่างจำกัด⁹ แม้ว่าจะเป่าแคลริเน็ตกับแซ็กโซโฟนได้ไม่เลว และรองลงมาเป็นทรัมเป็ต, กีตาร์, เปียโน, และออร์แกน ภูมิพลก็ไม่เคยได้มีการฝึกฝนอย่างจริงจัง หรือมีประสบการณ์การเล่นในฐานะนักดนตรีคนหนึ่งที่มีนายวงเรียกชื่อความสามารถ และจำต้องฝึกฝนบทเรียนซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนซ้ำของสมบูรณแบบ

ด้วยการเป็นกษัตริย์ที่อยู่เหนือการวิพากษ์วิจารณ์ ภูมิพลพัฒนาเป็นศิลปินเดี่ยว ลองนึกภาพว่าเขามักบรรเลงไปกับดนตรีจากแผ่นบันทึกเสียงเป็นหลัก สวิงกับดิกซีแลนด์แจ๊ซอย่างเพลงหากินของวงอ.ศ. “When You’re Smiling” กับ “C Jam Blues” แสดงความขื่อนี้ได้เป็นอย่างดี คือทุกคนต้องเล่นทำนองหลักไปพร้อมกัน(in unison)ก่อน จากนั้นจึงเป็นการโซโล่ยืดยาว จบลงด้วยไคลแม็กซ์ที่ทุกคนบรรเลงลือทำนองกันเสียงขรม โครงสร้างเพลงอย่างนี้ไม่มีอะไรซับซ้อน ไม่

⁷ Jack Teagarden at the Roundtable, recorded July 1, 1959 (Roulette, 1959).

⁸ Look, June 27, 1967.

⁹ สัมภาษณ์นักดนตรีหลายคนในกรุงเทพฯ

ก้าวหน้า อีกทั้งไม่ได้ต้องอาศัยความสามารถทางเทคนิคมาก จริงๆ แล้ว บางคนที่เคยเล่นกับเขามา บอกว่าภูมิพลแทบไม่สนใจในแจ๊ซที่นามธรรมและท้าทายกว่าในยุคสมัยนั้นเลย อย่างเช่น ชาร์ลี พาร์เกอร์, จอห์น โคลเทรน หรือ ไมล์ส เดวิส

เรื่องนี้ปรากฏชัดในการแสดงครั้งหนึ่งของวงอ.ส.ที่ได้รับการบันทึกเป็นภาพยนตร์ในปี 2507¹⁰ สมาชิกวงสองในหกคนเป็นนักดนตรีอาชีพ ที่เหลือเป็นมือสมัครเล่นฝีมือดี เพลงแรก “Autumn Leaves” ก็เขยชดแล้วว่าภูมิพลที่เป่าบาริโตนและอัลโตแซ็กโซโฟน เป็นผู้ที่ค้อยที่สุดในวง เขาเป่าชด้อยชดคำและไม่คิดโน้ต แต่การโซโลของเขานั้นเป็นไปอย่างเรื่อยเปื่อย ทื่อ ไม่มีหัวมีหาง ไม่เป็นวลี ไม่มีการเล่นกับจังหวะ กระชับกระชอนทอดสั้นทอดยาว ราวกับว่าแทบไม่ได้ฟังที่ตัวเองเล่นเลย อิทธิพลของ Hodges หรือ Carter อยู่ตรงไหนก็ไม่เจอ อีกสองเพลงที่เหลือก็อีหอรอบเดียวกัน “Them There Eyes” กับ “Isle of Capri” ร้องโดยนักร้องคนไทยที่ไม่ได้รู้จักเพลงแนวนี้เอาเสียเลย ภูมิพลเปลี่ยนไปเล่นแคลริเน็ตและก็ยังคงเป็นคนที่ดี้อยที่สุดในวงอยู่นั่นเอง มือแซ็กและแคลริเน็ตอีกคนหนึ่งในวง กระทั่งว่าเล่นอย่างอึดออดแล้วก็ตาม ก็ยังเหนือกว่าอย่างเห็นได้ชัด

เหตุผลที่วิจารณ์อย่างนี้ไม่ใช่ว่าจะต้องการห้าห้าห้าแต่แค่ต้องการบอกถึงช่องว่างมหาศาลระหว่างความเป็นจริงกับภาพพจน์ของภูมิพลที่วังโปรงโมทอย่างหนักให้เป็นตำนานแจ๊ซ ถึงอย่างไร ไม่ว่าทักษะของเขาจะเป็นอย่างไร ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าภูมิพลทุ่มลงในแจ๊ซมากอย่างยิ่ง และไม่ได้ลดทอนลงจนแม้กระทั่งทุกวันนี้ เขาเป็นนักสะสมแผ่นเสียงด้วย และตลอดทศวรรษ 2533 วงอ.ส.ก็ยังมีกรรมรวบรวมบรรเลงเวลาเขาต้องการ ไม่ว่าจะในเวลาหัวค่ำไปจนถึงเช้ามืด มันเป็นการหลบเลี่ยงที่ดีที่สุดของเขาจากการงาน ข้าราชการบริวาร บริวาร และภาระอันหนักอึ้งของจักรวาลของไทย

มีงานอดิเรกช่วงแรกๆ อีกสองอย่างที่ควรกล่าวถึง อย่างแรกคือ ความสนใจในเรื่องวิทยุ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ยังอยู่ที่ สวิตเซอร์แลนด์ เมื่ออยู่ในกรุงเทพฯ นอกจากสถานีวิทยุเชิงพาณิชย์ของวังแล้ว ภูมิพลได้รับอุปกรณ์คลื่นสั้นและคลื่นยาวที่ทันสมัยที่สุดเพื่อฟังวิทยุตำรวจและทหาร และคลื่นต่างประเทศ ในทศวรรษ 2503 ในห้องทำงานส่วนตัวของเขามีวิทยุแบบนี่เต็มไปหมด มันกลายเป็นเครื่องมือในการทำงาน เป็นหนทางในการสดับฟังโลกและหวังจะทำความเข้าใจว่าเกิดอะไรขึ้นใครคิดอย่างไร

งานอดิเรกอย่างที่สองคือการยิงปืน เขาซ้อมยิงปืนพกกับไรเฟิลเป็นประจำที่ค่ายฝึกตชด.ที่หัวหิน เรียนรู้การใช้งานอาวุธทันสมัยต่างๆ ปลายทศวรรษ 2503 การยิงปืนเป็นกิจกรรมเดียวที่เขาสามารถถ่ายทอดไปยังวชิราลงกรณ์ได้ โดยประสบความสำเร็จมากกว่าแจ๊ซ ทั้งที่นั่นดาเหลื่ออยู่ข้างเดียว เขามีทักษะการใช้อาวุธปืนขนาดเล็กดีพอสมควร แม้ว่าอาจจะไม่ถึงกับยอดเยี่ยมตามที่นายทหารกองทัพสหรัฐฯ รายหนึ่งรำลึกได้ โดยเขาบอกว่าในต้นทศวรรษ 2513 ที่สนามยิง

¹⁰ คลิปจากภาพยนตร์ชุดนี้มักปรากฏในสารคดีที่เกี่ยวกับภูมิพล แต่ไม่เคยปรากฏเต็มฉบับและไม่เคยมีเสียงประกอบดั้งเดิม ปกติมักจะเป็นดนตรีจากฝีมือของนักดนตรีคนอื่น ผู้เขียนได้ชมภาพและฟังเสียงดั้งเดิมที่หอสมุดแห่งชาติ

ปีนในค่ายทหารที่ลพบุรี ภูมิพลทำเต็มได้ถึง 93 จาก 100 ในการยิงระยะสองร้อยเมตร ถ้าเป็นอย่างนั้นจริง เขาก็คงอยู่ในทีมชาติไปเรียบร้อยแล้ว¹¹

ภูมิพลไม่ได้ใช้เวลาช่วงนี้หมดไปแต่กับการผลิตเพลิงกับงานอดิเรกเท่านั้น เขายังคงจะมักหมั่นในการทำงานรับใช้ปวงชนชาวไทยอยู่เสมอในฐานะกษัตริย์ และตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2493 เป็นต้นมา เขาให้ความสนใจกับงานสังคมสงเคราะห์และโครงการพัฒนาชนบทต่างๆ ที่ดำเนินไปในนามของเขา โครงการเหล่านี้จะขยายใหญ่โตกลายเป็นภาพพจน์ที่สำคัญที่สุดของภูมิพลในฐานะกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

การใช้จ่ายของสถาบันกษัตริย์ในเรื่องการกุศลและการบรรเทาภัยพิบัติในทศวรรษ 2493 แม้จะขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังนับว่าค่อนข้างเล็กน้อยเมื่อเทียบกับการใช้งบประมาณในเรื่องเดียวกันนี้ของรัฐบาล ในชนบท ภูมิพลและสิริกิติ์แจกจ่ายอาหาร ยาและสิ่งของต่างๆ อย่างมั่ง เพื่อป้องกันมาเลเรียและไข้ห่มบรรเทาความหนาวเย็น เวลาประชาชนสูญเสียบ้านที่อยู่อาศัยจากอัคคีภัย ทั้งสองบริจาคสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นและสนับสนุนการสร้างบ้านใหม่ แต่การโปรโมทอย่างหนักของวังในช่วงทศวรรษ 2503 กับการทำงานของวงรอบบุญมหัศจรรย์นั้น ช่วยขยายงานเหล่านี้ ยิ่งประชาชนเห็นกษัตริย์มอบเงินช่วยเหลือสังคมมากเท่าไร พวกเขา ก็ยิ่งเต็มใจจะบริจาคให้เขามากขึ้นเท่านั้น เพื่อจะได้มีส่วนร่วมในผลบุญอันยิ่งใหญ่ของเขา

งานการกุศลของวังใหญ่โตมากขึ้น เมื่อเกิดอหิวาห์ระบาดในปี 2501-2502 ภูมิพลรวบรวมเงินได้ 884,000 บาท สำหรับช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบภายในเวลาไม่กี่วัน ในเดือนตุลาคม 2505 หลังจากเกิดพายุถล่มภาคใต้ เขาก็ระดมเงินบริจาคได้ 10.8 ล้านบาท เมื่อตัวเลขเพิ่มมากขึ้น วังก็จัดตั้งหน่วยงานต่างๆ ขึ้นมาจัดการดูแลการระดมทุนและการแจกจ่าย โดยเฉพาะ เงินที่เหลือจากการระดมทุนปี 2505 กลายเป็นเงินตั้งต้นสำหรับมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ที่ทำหน้าที่บรรเทาทุกข์จากภัยพิบัติ ภูมิพลยังได้ก่อตั้งกองทุนการศึกษาในชื่อของพี่ชายคือ มุลนิธิอานันทมหิดล เพื่อส่งนักเรียนไทยที่ปราดเปรื่องที่สุดไปเรียนเมืองนอก

การระดมทุนและการแจกจ่ายของหน่วยงานเหล่านี้เติบโตอย่างรวดเร็ว ด้วยสาธารณชนกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในพระมหากรุณาธิคุณของกษัตริย์ มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ตั้งสมทรัพย์สินจนถึงระดับหลายร้อยล้านบาท ทุนอานันทมหิดลกลายเป็นทุนการศึกษาที่ถือว่าสุดยอดของประเทศ เงินหลังไหลเข้ามาจากทั้งบุคคลและบริษัทห้างร้านที่มอบทุนการศึกษาให้มูลนิธิอานันทมหิดล ผู้รับทุนจะได้พบกับภูมิพล สร้างพันธะความจงรักภักดีต่อบัลลังก์ในหมู่หัวกะทิของประเทศ

แต่ภูมิพลก็ต้องการคลุกกับการพัฒนาราชอาณาจักรของตน ความพยายามแก้ปัญหาความยากจนและพัฒนาประเทศ ซึ่งเรียกว่าโครงการหลวง กลายเป็นแก่นกิดติศัพท์ของเขาและเป็นภาพพจน์ที่เขาต้องการมากที่สุดสำหรับรัชสมัยของเขา เรื่องราวฉบับทางการบอกว่าภูมิพลกระโจนลงไปพืดสู้กับความยากจนในชนบท และโดยเฉพาะการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยทันทีที่เขาขึ้นนั่งบัลลังก์ในปี 2494 ปกรณัมไปไกลถึงกับบอกว่าภูมิพลเกิดมาพร้อมด้วยทักษะในเรื่องน้ำ เป็น

11 พันเอก C. C. Jacobs, ถูกอ้างถึงใน Nation, commemorative supplement, n.d.

ชะตาที่ลิขิตไว้แล้วที่จะพัฒนาแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนสำหรับพสกนิกรของเขา ไม่ต่างจากเทวราชาของฮินดูที่เป็นต้นกำเนิดของชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน¹²

อันที่จริง ภูมิพลไม่ได้ทำอะไรมากนักในช่วงแรก บางทีสิ่งแรกที่เขาเกี่ยวข้องกับคือ การเลี้ยงปลา ดันทศวรรษ 2493 องค์การอาหารและการเกษตรของสหประชาชาติ (FAO) กำลังโปรโมทการเลี้ยงปลาน้ำจืดทั่วโลก โดยเน้นปลานิลที่เลี้ยงง่าย เมื่อภูมิพลกลับมาจากสวีเดนครั้งนั้น เกษตรกรไทยนับร้อยๆ รายก็มีการเลี้ยงปลานิลกันแล้ว¹³ ในเดือนพฤษภาคม 2496 FAO กับข้าราชการประมงก็มอบลูกปลา 2,800 ตัวแก่ภูมิพลเพื่อนำไปเลี้ยงในสระในวังที่หัวหิน สองสามเดือนหลังจากนั้น ในวาระวันเกิดครบรอบหนึ่งปีของวชิราลงกรณ์ เจ้าหน้าที่กรมประมงทำการแจกจ่ายปลานิล 65,000 ตัวแก่เกษตรกรในหัวหินและที่อื่นๆ หลายปีให้หลัง ภูมิพลจึงได้รับเครดิตว่าเป็นผู้นำปลานิลมาให้ชาวไทย

ภูมิพลยังมีความสนใจในการทำฝนเทียมอีกด้วยในช่วงทศวรรษ 2493 โดยได้รับการกระซิบกระซาบจากเพื่อนที่อยู่กระทรวงเกษตรคือ เทพฤทธิ์ เทวกุล สมาชิกเจ้าวงในของวัง กระทรวงเกษตรแบ่งงบประมาณสำหรับการวิจัยทำฝนเทียมมาให้ไม่มากนัก เทพฤทธิ์ได้งบประมาณเพิ่มเติมจากภูมิพลเองเลย¹⁴ แต่แทบไม่ปรากฏผลงานใดออกมาเลยจนกระทั่งต้นทศวรรษ 2503 เมื่อสหรัฐฯ มอบเงินสนับสนุนการทดลองให้เป็นจำนวนมาก รัฐบาลสหรัฐฯ มีความกังวลถึงประโยชน์ที่จะได้รับ การทำให้เมฆจับตัว (cloud seeding) เป็นศาสตร์ใหม่และมีราคาแพง ผลลัพธ์ไม่มีความแน่นอน แต่เป็นเพราะความกระตือรือร้นของภูมิพล (เจ้าหน้าที่ชาวอเมริกันรายหนึ่งกล่าวในภายหลัง) รัฐบาลสหรัฐฯ จึงตัดสินใจให้เงินสนับสนุน เนื่องจากเป็นโครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาของภูมิพล จึงมีประโยชน์ในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์¹⁵

ต้นทศวรรษ 2503 ภูมิพลเองมีความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างความยากจนและปัญหาความมั่นคงภายในประเทศ เขาสมานานแนวความคิดอดนิยมนแห่งยุคสมัยในเวลานั้นสองแนวคิดคือ การปฏิวัติเขียวที่จะเพิ่มผลผลิตอาหารด้วยการปรับปรุงสายพันธุ์พืช และข้อสันนิษฐานว่าการบริโภคผลิตภัณฑ์นมช่วยให้เด็กเติบโตมีสุขภาพสมบูรณ์ เขาพร้อมกับเทพฤทธิ์ทำแปลงข้าวทดลองภายในรั้วของสวนจิตร มั่นชื้นช้อนกับการวิจัยข้าวของราชการที่ดำเนินมาหลายสิบปีแล้ว แต่พระนาข้าวในวังก็สอนภูมิพลให้รู้จักกับอาชีพหลักของพสกนิกรราวครึ่งหนึ่งของเขา

โครงการที่สองมีจุดกำเนิดมาจากการเยือนของเจ้าหน้าที่ชาวเดนมาร์กในปี 2503 และการไปเยือนเดนมาร์กของภูมิพลเองภายหลังในปีนั้น เดนมาร์กกำลังแสวงหาการร่วมทุนขนาดใหญ่กับกระทรวงเกษตรในอุตสาหกรรมผลิตนม ซึ่งในที่สุดกลายมาเป็นฟาร์มโคนมไทย-เดนมาร์กที่กิ่งสุกขาด เดนมาร์กแสวงหาการสนับสนุนจากภูมิพล ด้วยรู้ว่าเขาเติบโต

¹² หนังสือและเอกสารของวังและที่สนับสนุนโดยวังมักจะเล่าว่าภูมิพลกับอานันท์ชอบเล่นก่อสร้างฝายและเขื่อนและคลองตามหาดทรายและหลังพายุฝน

¹³ บางกอกโพสต์, 7 พฤษภาคม 2496.

¹⁴ บางกอกโพสต์, 10 เมษายน 2496.

¹⁵ สัมภาษณ์พิเศษ, 2537.

มาด้วยการดื่มนม ไม่เหมือนคนไทยส่วนใหญ่ ด้วยการตั้งฟาร์มโคนมขนาดเล็กในสวนจิตร โดยมีแม่วัวห้าตัวและพ่อวัวหนึ่งตัว ซึ่งกลายมาเป็นโครงการนมสวนจิตร ป้อนนมให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียนสวนจิตร

โครงการที่สามในยุคแรกที่สวนจิตร ภูมิพลปลูกกล้วย 1,250 ต้น แม้ว่ากรมป่าไม้ได้ทำการแจกจ่ายพันธุ์ขี้ขี้ยนี้ อยู่ก่อนแล้ว โครงการนี้ก็ยิ่งทำให้ภูมิพลเป็นผู้บุกเบิกการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะแบบพุทธที่สำคัญอย่างหนึ่ง

ภูมิพลมีความสนใจในปัญหาเรื่องน้ำในภายหลัง โครงการเขื่อนอเนกประสงค์ยันฮีมูลค่า 100 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ที่จังหวัดตาก สร้างในปลายทศวรรษ 2493 ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นเขื่อนภูมิพล นอกจากนี้ให้ยืมชื่อแล้ว ภูมิพลแทบไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเขื่อนแห่งนี้เลย หลังจากนั้น โครงการเขื่อนขนาดใหญ่ล้วนถูกตั้งชื่อตามคนในครอบครัวมหิดล¹⁶ งานที่เกี่ยวกับปัญหานี้งานแรกจริงๆ ของภูมิพลมาจากการไปเยือนหมู่บ้านต่างๆ รอบๆ หัวหิน เขาได้พบเห็นการต่อสู้ดิ้นรนกับสภาพพื้นที่และดินฟ้าอากาศของเกษตรกร พื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะภาคอีสานกับภาคใต้ตอนบนซึ่งรวมหัวหินอยู่ด้วย จะมีช่วงแล้งยาวนานถึงครึ่งหนึ่งของปี บางพื้นที่ของภาคอีสานถึงกับขาดฝนเป็นปีๆ นอกจากบริเวณที่ราบภาคกลางอันอุดมสมบูรณ์แล้ว สภาพดินส่วนใหญ่แห้งแตกกระแหง

พื้นที่ดังนั้นก็เห็นได้ที่หุบกะพง ราวยี่สิบกิโลเมตรจากวังไกลกังวล สภาพดินแลและขาดแคลนน้ำ ชาวบ้านพยายามปลูกข้าว ปลูกผัก การถือครองที่ดินมีสูงแต่ผลิตภาพต่ำ ชาวบ้านต้องเก็บของป่าหาเลี้ยงชีพ

ในปี 2506 ภูมิพลให้ตชด.ทำถนนเข้าไปยังหุบกะพง และสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก มันไม่ใช่แนวคิดใหม่ก้ำกั้ว แต่อย่างไร ด้วยการสนับสนุนจากสหประชาชาติ รัฐบาลพินุลและสฤษดิ์ได้สร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กนับร้อยๆ แห่งทั่วประเทศ แต่ความพยายามเหล่านั้นก็ไปถึงแค่บางส่วนของหมู่บ้านนับพันๆ แห่งที่มักจะไม่เคยได้รับการเหลียวแลจากรัฐบาล หากไม่มีภูมิพลให้ความสนใจแล้ว หุบกะพงก็อาจจะยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงในอีกสิบยี่สิบปีต่อมา แต่ด้วยน้ำท่าที่มีมากขึ้น ความช่วยเหลือทางการเกษตรจากภูมิพล และความเอาใจใส่ดูแลอย่างเข้มข้นจากข้าราชการ ชีวิตของชาวหุบกะพงก็มีการเปลี่ยนแปลง และภูมิพลก็เปลี่ยนแปลงด้วย กรณีหุบกะพงแสดงให้เห็นว่าด้วยความพยายามไม่มากนักเขาสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตราษฎรไปในทางที่ดีขึ้นได้

อีกความพยายามหนึ่งในช่วงแรกๆ คือความสนใจที่ภูมิพลกับแม่มีต่อชาวเขา ซึ่งมีอยู่ราว 200,000 คนทั้งอาข่า, ม้ง, กะเหรี่ยง, ชาน, และชนเผ่าอื่นๆ กระจุกกระจายไปบนเทือกเขาใกล้พรมแดนทางภาคเหนือและภาคตะวันตก พวกเขาอยากจน มีวัฒนธรรมประเพณีเฉพาะ และเป็นที่รังเกียจและดูถูกโดยคนไทยส่วนใหญ่ พวกเขาเข้าไม่ถึงการศึกษา สาธารณสุขและบริการอื่นของรัฐ จำนวนมากปลูกฝิ่นเพื่อขายให้คนไทยพื้นราบ ในทศวรรษ 2493 ตชด.ตั้งฐานปฏิบัติการตามหมู่บ้านชาวเขาต่างๆ เพื่อดูแลความมั่นคงบริเวณชายแดน และในบางที่ก็สร้างโรงเรียนประถม ตชด.ประสงค์ที่จะสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว แต่ที่สำคัญกว่าคือเพื่อสกัดกั้นคอมมิวนิสต์ที่เชื่อกันว่ามุ่งหวังที่จะใช้ประโยชน์จากชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนเพิ่มขึ้นอย่างมากในต้นทศวรรษ 2503 เมื่อสหรัฐฯ ชี้ไปที่ชาวเขาให้เป็นแหล่งข่าวและจุมกำลังในสงครามเย็น

¹⁶ เขื่อนขนาดใหญ่อื่นๆ ตั้งชื่อสิริกิติ์, ศรีนครินทร์, วชิราลงกรณ์, อุบลรัตน์, สิรินครและจุฬารามณ์

ในช่วงนั้น ครอบครัวกษัตริย์ก็เริ่มเดินทางไปพักที่เชียงใหม่เป็นประจำ โดยกองทัพสร้างวังขึ้นมาใหม่เรียกว่า ภูพิงค์ บนดอยสุเทพ ในปี 2506 ภูมิพลกับสิริกิติ์สนับสนุนการก่อสร้างโรงเรียนขนาดเล็กหลายแห่งด้วยเงินบริจาคจากประชาชน ในปี 2507 สังกวาลย์ที่ยังคงใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่โลซานน์แต่เริ่มมาอยู่ที่เชียงใหม่ตอนหน้าหนาว เริ่มทำงานให้ความช่วยเหลือแก่ชาวเขาในแถบนั้น เธอสนับสนุนการสร้างโรงเรียนและสถานอนามัยแห่งใหม่ตามหมู่บ้านชาวเขาโดยใช้กำลังของตชด. และงบประมาณจากรัฐบาลและเงินบริจาค ในที่สุด เธอก็กลายมาเป็นผู้อุปถัมภ์ของทั้งตชด.และชาวเขา ในฐานะเครือข่ายพระมหากษัตริย์คุณอันไพศาลของลูกชาย

ที่ครอบครัวมหิดลใช้ไปในงานพัฒนาและการสงเคราะห์นั้นยังคงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับงบประมาณที่รัฐบาลใช้ไป และเทียบกับงบสวัสดิการสังคมจากรัฐฯ ที่ใช้ในประเทศไทยด้วย แต่กระนั้นด้วยการประคองโชนาที่มีให้กับงานของกษัตริย์ประชาชนที่ประสบความสำเร็จทุกข่าจจึงฝากความหวังไว้ที่กษัตริย์และราชประชาทุเคราะห์ อย่างที่เคยมีในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เวลารัฐบาลเป็นผู้จ่ายเงินให้กับวัง วังได้เครดิตไป ผลที่เกิดคือความผูกพันลึกซึ้งระหว่างกษัตริย์และพสกนิกร ชนิดที่รัฐบาลและนักการเมืองยากจะเลียนแบบได้

พัฒนาการส่วนตัวส่วนหนึ่งของภูมิพลในปลายทศวรรษ 2493 และต้นทศวรรษ 2503 นั้นเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับภาพพจน์ของเขาในฐานะธรรมราชาผู้สูงส่ง มันเป็นการแสวงหาทางจิตวิญญาณของตัวเอง ตามขนบสุโขทัย อำนาจกษัตริย์นั้นขึ้นอยู่กับภาพพจน์ของธรรมราชาที่มีความเข้าใจอันลึกซึ้งถึงสังขะและความลึกลับแห่งจักรวาล และสิ่งที่อยู่ในระดับทั้งสำนึกและใต้สำนึก ร่องรอยบ่งชี้ถึงการรู้แจ้งแม้ในขั้นปฐมนี้ก็ปรากฏลักษณะสำคัญของพระปรีชาญาณขององค์กษัตริย์

การพัฒนาตัวตนภายในของภูมิพลได้รับการชี้แนะจากพระที่ทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงในการบวชของเขาในปี 2499 นั่นคือ ญาณสังวรณ์ ด้วยความสัมพันธ์เช่นนี้ ในปี 2504 ญาณสังวรณ์ก็กลายเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศน์ อันเป็นวัดประจำตระกูลจักรี ด้วยวัยที่ยังมีไม่มากนัก ทั้งสองพบปะกันเป็นประจำ ญาณสังวรณ์สอนภูมิพลในสไตส์โครคาติส ถึงความหมายของธรรมและการปฏิบัติ ชีวิตและศีลธรรม เป็นไปได้ว่านี่จะเป็นแรงบันดาลใจสำหรับภูมิพลให้มีนิสัยถกประเด็นลึกซึ้งด้วยถ้อยคำที่คลุมเครือ เหมือนเกจิที่พยายามให้ผู้ฟังได้ตระหนักถึงสังขะ โดยไม่ต้องเปล่งออกมาตรงๆ เทคนิคนี้โดยตัวของมันเองก็เป็นหลักฐานแสดงถึงการบรรลุสัจธรรมะแล้ว

ภายหลังญาณสังวรณ์สอนภูมิพลในการวิปัสณากรรมฐาน อันเป็นหนทางสู่การรู้แจ้งที่ไม่จำเป็นต้องละทิ้งโลกย์และแยกตัวเป็นฤาษี¹⁷ ซึ่งเหมาะสมยิ่งสำหรับกษัตริย์ที่ทรงพระบิษิมัก ภูมิพลสามารถหลุดหน้าไปได้โดยที่ยังปฏิบัติภารกิจ

17 บางคนมองว่ามันเป็นกลเม็ดทางการเมือง พระพิมลธรรมที่เป็นผู้นำมาหานิกาย หลังจากศึกษาที่พระพม่า (ตามขนบของกษัตริย์มังกู) กลายเป็นเกจิชั้นนำด้านวิปัสณาในทศวรรษ 2493 และได้รับการนับถือว่าเป็นผู้สืบทอดจากเกจิวิปัสณาชื่อดังหลายคน ฝ่ายธรรมยุตของวังไม่มีกิตติศัพท์อย่างนั้นในเมืองหลวง นักวิปัสณาอย่างญาณสังวรณ์จึงต้องแข่งขันด้วยการตั้งศูนย์วิปัสณาที่วัดบวรนิเวศน์ และเชื่อมสัมพันธ์กับเกจิวัดป่าที่เป็นที่เคารพนับถือในชนบท ทำให้สงฆ์ฝ่ายเจ้ากุมการนำอยู่ได้ในปีที่ดูเหมือนว่าบริสุทธิ์สูงส่งและเหนือกว่า ดู Stanley J. Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 155.

ของกษัตริย์อยู่ กล่าวกันว่าเขามีความรุดหน้าอย่างรวดเร็ว อันเป็นธรรมดาสำหรับธรรมราชา เรื่องนี้ไม่ได้รับการ
 ประชาสัมพันธ์อย่างเปิดเผย แต่ชนชั้นนำไทยรับรู้ว่่า ทั้งญาณสังวรณ์และกมุทพลเข้าถึงธรรมอย่างลึกซึ้ง และพวกเขาเองก็พา
 กันไปหาเจ้าอาวาสวัดบวรฯ เพื่อเรียนวิปัสณา การสร้างเทรนด์ในทางศาสนาก็นับเป็นคุณสมบัติของผู้รู้แจ้งอีกประการหนึ่ง
 เช่นกัน

ที่ชัดเจนกว่านี้คือ กมุทพลผูกโยงตนเองเข้ากับรูปนุชา พระสงฆ์และสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดทางพุทธศาสนาของ
 ประเทศ เขาไปเยือนวัดที่ไม่ใช่อารามหลวงแต่มีเกจิสำคัญ และติดต่อพระอาวสุโที่โดดเด่นในการเทศนาสั่งสอนธรรมหรือ
 เป็นที่กล่าวขวัญกันว่ามิพลังอำนาจวิเศษ ประชาชนรู้สึกประทับใจที่กมุทพลรับรู้ถึงบุคคลเหล่านี้ ผู้ที่ปกติจะเป็นที่รู้จักกันใน
 บริเวณใกล้เคียงวัดของพวกเขาหรือในหมู่คหวัณมมะธัมโมเท่านั้น มันแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้หยั่งรู้ของเขา ใน
 ขณะเดียวกันก็ดูจะเป็นการยืนยันถึงความพิเศษของพระเหล่านั้นไปด้วยในตัว อันเป็นการช่วยหนุนเสริมบุญบารมีซึ่งกัน
 และกัน

ญาณสังวรณ์นำกมุทพลไปไกลกว่าเถรวาทไทยกระแสหลัก ถึงญาณสมาธิขั้นสูงอันลึกลับ สมาธิเป็นหนทางการ
 พิษิตจิตของตนเอง กล่าวกันว่าบางครั้งนำไปสู่ปฏิบัติประสพภาวะเหนือธรรมชาติ มีแต่เกจิขั้นสูงสุดเท่านั้นที่สามารถเข้าใจ
 และบรรลุสมาธิได้ ด้วยญาณสังวรณ์ในทศวรรษ 2503 ไม่สามารถชี้แนะกมุทพลได้ เขาจึงเชื่อเชิญพระสาธุศิษย์ที่มีชื่อเสียง
 ที่สุดสามรูปของอาจารย์มั่นเข้ามายังกรุงเทพฯ อาจารย์มั่นเป็นพระป่าภาคอีสานในตำนานที่ได้ชื่อว่ามีภูมิธรรมอันลึกซึ้ง
 และเทคนิคการนั่งสมาธิและวิปัสณาอันลึกลับ¹⁸ หลังมรณภาพในปี 2492 เหล่าสาธุศิษย์ยกย่องให้เขาเป็นพระอรหันต์

กมุทพลสร้างที่พักพิงพิเศษภายในวังสวนจิตรสำหรับพระทั้งสามรูป และเขาศึกษาและฝึกสมาธิกับพวกเขาอยู่เป็น
 ประจำ โดยเฉพาะกับพระรูปโปรดคือ อาจารย์ฝั้น ครอบครวัณมิตลเดินทางไปเยือนวัดที่อาจารย์มั่นมรณภาพที่สกกลนคร
 และกมุทพลก็ปฏิบัติพิธีกรรมร่วมกับสาธุศิษย์ของอาจารย์มั่น เช่นปลุกเสกเครื่องรางของขลังรุ่นพระราชทาน วัตรปฏิบัติ
 เหล่านี้หนุนเสริมบารมีของกมุทพลในฐานะผู้บุกเบิกในการแสวงหาความรู้ทางจิตวิญญาณและการปฏิบัติ เมื่อคนในแวดวง
 ของราชสำนัก ชนชั้นนำทางสังคมและการเมืองรับรู้การสมานธรรมสาขอาจารย์มั่นของกมุทพล ก็พากันแห่ไปศึกษากับ
 สาธุศิษย์ต่างๆ¹⁹

กล่าวกันว่า กมุทพลไปไกลยิ่งกว่านั้นอีก เมื่อได้ศึกษากุมิธรรมและมีประสบการณ์ในพุทธแบบไทยจนถ้วนถ้วนแล้ว
 มีรายงานว่าญาณสังวรณ์ได้เชื่อเชิญลามะทิเบตผู้ฝึกสอนสมาธิแบบตันตริกที่ลึกซึ้งยิ่งกว่า ประสบการณ์ประคานนี้อยู่พันวิสัย
 โดยสิ้นเชิงสำหรับคนไทยเกือบทั้งหมด ดังนั้นจึงแสดงถึงภาวะทางจิตวิญญาณของกมุทพลอยู่ในระดับที่จะเป็นพระโพธิสัตว์
 คนวงในเข้าใจและกระซิบกระซาบกันว่า กมุทพลนั้นถึงกับเป็นผู้ที่รุดล้ำหน้าทางจิตวิญญาณมากที่สุดแล้วในราชอาณาจักร

เนื่องจากว่าการบรรลุทางจิตวิญญาณของกมุทพลนั้นไม่อาจประกาศได้อย่างโจ่งแจ้ง วัจจัดการเพิ่มระดับความ
 เข้มข้นของพิธีกรรมเพื่อเป็นนัยบ่งชี้ เรื่องนี้เริ่มดำเนินการทันทีหลังจากสฤตย์เถลิงอำนาจในปี 2500 การเปลี่ยนแปลงที่

¹⁸ อ้างแล้ว

¹⁹ ดู Gray, *The Soteriological State*, 314-17.

เห็นชัดที่สุดคือการฟื้นฟูพิธีเหเรือสำหรับภคินหลวงประจำปียังวัดอรุณทั้งในปี 2502 และ 2504 เนื่องจากพิธีอสังการนี้ถูกวางเว้นไปนานถึง 25 ปี มีคนไทยน้อยคนนักที่จะเคยได้เห็นขบวนเรือหลากหลายสีสันพรรณรายประดับทองและตกแต่งด้วยสัตว์ในตำนาน ฝ้ายแต่ละลำเปล่งเสียงแห่กาพย์สรรเสริญธรรมราชา ขบวนเรือนี้แสดงถึงความมั่งคั่ง รุ่งเรืองและบุญญาธิการของกษัตริย์

การประกาศให้วันเกิดของภูมิพลเป็นวันหยุดประจำชาติในช่วงเวลาเดียวกันเอื้อต่อการจัดการชุมนุมมวลชนเพื่อเทิดทูนตัวเขาในเชิงศาสนา ด้วยการทำบุญและจุดเทียน งานนี้ถูกขยายใหญ่โตขึ้นมากในวันเกิดครบรอบ 36 ปีของเขาในปี 2506 อันเป็นวาระครบสามรอบ พิธีพราหมณ์ที่ประกอบในงานนี้แทบไม่เคยหรืออาจจะไม่เคยได้พบเห็นมาก่อน และไม่เคยมีการปฏิบัติอย่างนั้นอีกเลย วันนั้นเริ่มต้นด้วยภูมิพลทำบุญใส่บาตรให้พระ และสวดมนต์ให้กับตระกูล ตามด้วยการสงน้ำในที่สาธารณะเพื่อชำระล้างจิตใจ โดยมีนักบวชพราหมณ์และเจ้าชั้นสูงเข้าร่วม หลังจากนั้น ภูมิพลแต่งตั้งทรงเครื่องเต็มยศสวมหมวกคล้ายควายประดับอัญมณี ที่ขาดไม่ได้คือแว่นตาคำ และถูกห้ามบนเสด็จแห่ไปบนท้องถนนของกรุงเทพฯ

อีกวิธีหนึ่งในการนำเสนอความสูงส่งล้ำเลิศของภูมิพลคือการสร้างรูปนุชาศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกโยงกับตัวเอง ไทยพุทธยกระดับสำนึกถึงความดีงามของคนด้วยการสะสมรูปเคารพ หรือรูปนุชาต่างๆ ที่นิยมกันมากเป็นพิเศษคือพระเครื่องขนาดเล็ก ซึ่งส่วนใหญ่พิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าหรือพระสงฆ์ต่างๆ และเชื่อมโยงเข้ากับคุณลักษณะเฉพาะอย่างเช่น โชคลาภ ความแคล้วคลาด หรือความอุดมสมบูรณ์ มักจะถูกสวมห้อยคอด้วยสร้อยทองหรือไม้ก็พกติดตัวในกระเป๋า รูปนุชาเหล่านี้เป็นที่เสาะแสวงหาของนักสะสม มีการเก็งกำไรจนมูลค่าบางชิ้นนับแสนนับล้านบาท พระและวัดต่างๆ สร้างพระเครื่องและรูปนุชาเพื่อเป็นการระดมทุน ยิ่งพระมีชื่อเสียง ก็จะยิ่งขายดี

ในการไปเยือนวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ภูมิพลจะร่วมประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปและพระเครื่องอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะกลายเป็นรุ่นที่นักสะสมแสวงหาไว้ในครอบครอง ในปี 2508 เขาเริ่มผลิตรูปนุชาของเขาเอง²⁰ รุ่นแรกเป็นรูปบรอนซ์ของพระพุทธเจ้าในท่านั่งสไลล์ดูโขทัย(ปางประทานพร) สูง 32 เซนติเมตร โดยลอกแบบมาจากพระพุทธรูปปร.ที่เรียกตามชื่อย่อของเขาที่สร้างโดยวัดเทวสังฆารามในจังหวัดกาญจนบุรี อันเป็นวัดเดิมของญาณสังวรณ์ มีการแก้ไขแบบสองประการคือ ทำตราปร.เป็นสีทอง เหนือตรามีฉัพพรรณรังสีซึ่งปกติจะประดับเหนือศีรษะของพระพุทธเจ้าอันหมายถึงปัญญาและความบริสุทธิ์ อันที่สองคือมีการจารึกถ้อยคำภาษาบาลีและไทยว่า “คนชาติไทยจะรักษาความเป็นไทยอยู่ได้ต้องมีสติสำนึกอยู่ในความสามัคคี”²¹ พระพุทธรูปนี้กลายเป็นพระพุทธรูปประจำรัชสมัยของภูมิพล เพื่อให้คนไทยได้มีไว้สักการบูชา²²

²⁰ *Supreme Artist* (Bangkok: กระทรวงศึกษา, 2530), 90-97.

²¹ “ความเป็นไทย” นอกจากจะหมายถึงความเป็นคนไทยแล้ว ยังหมายถึงการเป็นไทยเป็นอิสระอีกด้วย เอกสารที่เป็นทางการมักจะใช้ความหมายอย่างหลังสำหรับผู้อ่านชาวต่างชาติ

²² *Supreme Artist*, 97.

ในปี 2509 ภูมิพลสร้างพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดย่อมลงมาหน่อย ในปางมารวิชัย เรียกชื่อรุ่นว่าพุทธรูปราชูปถัมภ์ หรือ “พระพุทธรูปเจ้าแห่งรัชกาลที่เก้า” บ่งบอกว่าภูมิพลเป็นพุทธกษัตริย์ผู้ปราบมาร แม้ว่าพระพุทธรูปเหล่านี้จะลอกเลียน สไตลโบราณ แต่ก็กล่าวกันว่าภูมิพลได้สอดใส่ความคิดทางศิลปะและจิตวิญญาณของเขาเองเข้าไปด้วย การดัดแปลง ปรับปรุงขัดเกลาในเชิงพุทธศิลป์แบบนี้แสดงถึงพระปรีชาสามารถอันสูงส่งยิ่ง

ตรงฐานของพระพุทธรูปราชูปถัมภ์นั้นบรรจุพระเครื่องที่ภูมิพลแสดงฝีมือออกแบบและปั้นขึ้นมาด้วยตัวเองในปี 2508 เอกสารราชการบรรยายว่า ภูมิพลใช้ “ผงมงคลศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทั้งส่วนในพระองค์และวัตถุมงคลศักดิ์สิทธิ์จากทุก จังหวัด ที่พุทธศาสนิกชนทั่วพระราชอาณาจักรปฏิบัติบูชาสืบเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน” มาทำพระพิมพ์นี้ เช่น ดอกไม้แห้งจากพวงมาลัยที่ภูมิพลใช้บูชาพระแก้วมรกต เส้นผมของพระองค์ที่ตัดโดยพราหมณ์ ดอกไม้แห้งจากมาลัยที่แขวน เสวตฉัตรและด้ามพระขรรค์ชัยศรีในพิธีฉัตรมงคล สีซึ่งขูดจากผ้าใบที่เขียนภาพของเขาเอง ชันและสีซึ่งขูดจากเรือใบที่เขา ต่อเอง (ดู สารานุกรมพระ http://www.mac.in.th/~pra/sara_02_0040.html) ส่วนผสมเหล่านี้ถูกผสมและพิมพ์ขึ้นเป็นพระ เครื่องขนาดเล็ก แล้วแจกจ่ายข้าราชการ ข้าราชการและทหารชั้นสูง ซึ่งได้รับการกำชับให้อาตองแปลวปิดที่ด้านหลัง ของพระเครื่อง เพื่อปลุกฝังให้ประกอบคุณงามความดีโดยไม่หวังแก่ลาภยศสรรเสริญ ทำนองคติโบราณที่ว่า "ปิดทองหลัง พระ"

พระเครื่องของภูมิพลพุ่งขึ้นสู่ความนิยมอย่างรวดเร็ว มีชื่อเรียกว่า พระพิมพ์จิตรลดา หรือพระสมเด็จพระจิตรลดา หรือหลวงพ่ोजิตรลดา หรือพระกำลังแผ่นดิน

ชีวิตครอบครัว(และภาพจน์ครอบครัว)เป็นกิจกรรมสำคัญของภูมิพลจนถึงกลางทศวรรษ 2508 ไม่ว่าจะเป็นการพบปะ แลกหรืออย่างเป็นทางการ งานการกุศลและงานสังคมอื่นๆ เขาและสิริกิติ์ปรากฏอยู่เคียงคู่กันตลอด แม้ว่าสิริกิติ์จะเป็นเป้า สนใจส่วนใหญ่ก็ตาม เธอมีชีวิตชีวาและนำสมัย ปรากฏบนหน้าปกนิตยสารผู้หญิงเกือบทุกฉบับอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง ในด้านหนึ่ง เธอได้รับการนำเสนอในฐานะภรรยาและแม่ตัวอย่าง เป็นแม่ศรีเรือนหุงหาอาหารและดูแลสามีและลูกๆ ได้ โดยยังคงงามในเครื่องแต่งกายธรรมดาเช่น ชุดผ้าไหมประยุกต์ของเธอ ในขณะที่เดียวกัน เธอเป็นจุดศูนย์กลางของสังคม ชั้นสูง เต็มสีสันงานเลี้ยงด้วยเครื่องประดับราคาแพงและชุดหูจุกฝรั่งเศสของปีแอร์ บัลแมงและMadame Carven ใน คราวไปเยือนประเทศต่างๆ เธออดชาวโลกด้วยการเปลี่ยนชุดแต่งกายอยู่ตลอดเวลา พร้อมด้วยถุงมือ หมวก สร้อยมุก ตลอดจนชุดราตรีและขนสัตว์เลิศหรู เธอได้รับการเรียกขานว่าเป็นเจ้ากี้ เจ้าคุณแห่งเอเชีย และในปี 2508 เธอครอง ตำแหน่งสูงสุดในบรรดาผู้หญิงที่แต่งกายดีที่สุดในโลก ทว่าก็ไม่ได้ทำให้ภาพพจน์ของทั้งสองดูเลวไหล เนื่องจาก วัฒนธรรมพุทธแบบไทยนั้นเชื่อมโยงลาภยศสรรเสริญและความสวยงามเข้ากับบุญวาสนา ดังนั้นการมีชื่อเสียงกระฉ่อนไป ทั่วโลกจึงเป็นเรื่องบุญญาบารมีของพวกเขาทั้งสองโดยแท้

ภูมิพลก็เป็นพ่อที่ใส่ใจและหลงใหลลูกๆ ทั้งสี่คน ภาพถ่ายของวังแสดงให้เห็นภูมิพลนั่งอยู่บนพื้นกับอุบลรัตน์ และวชิราลงกรณขณะทั้งสองกำลังเล่นของเล่น เขาทำว้าวให้ อุ้มและกอดพวกเขา แต่ถึงกระนั้น คนไทยปล่อยให้การเลี้ยง

ลูกเป็นหน้าที่ของแม่ ป้า น้ำ คนใช้เกือบทั้งหมด หากภูมิพลหวังจะให้ลูกๆ ของเขาได้เติบโตมาอย่างปกติธรรมดาและมีวินัยอย่างที่เขาคิดโตมาแล้วละก็ เขาล้มเหลว ด้วยเวดล้อมไปด้วยคนเอาอกเอาใจ พวกเขาที่แทบเลี้ยงไม่พินที่จะได้รับการตามใจจนเคยตัว วิชาलगรณร์รำลึกในภายหลังว่า ตอนเขาอายุ 12 เขายังไม่สามารถผูกเชือกรองเท้าได้เองเลย เพราะมีคนทำให้ตลอด

แต่ว่าสิ่งที่สาธารณชนได้รับรู้จากภาพถ่ายและภาพยนตร์ที่เผยแพร่โดยทางวัง ก็คือธรรมราชาผู้ที่นอกเหนือไปจากพระปรีชาสามารถอันเหลือเชื่ออื่นๆ ของเขาทั้งหมดแล้ว ยังเป็นพ่อที่ใส่ใจและละเอียดอ่อนต่อครอบครัวที่งดงาม ครอบครัวมหิดลก็คืออุปมาอุปไมยแทนคนไทยทั้งชาติ

มีปัญหาประการหนึ่งในภาพดังว่ นี้ อย่างน้อยก็ในเชิงทฤษฎี เมื่อจุฬารณณ์เกิดในปี 2500 เธอเป็นลูกคนสุดท้ายของภูมิพลและสิริกิติ์ ด้วยวัยเพียง 25 สิริกิติ์ก็หยุดมีลูกโดยไม่ทราบคำอธิบาย ลูกสี่คนสำหรับครอบครัวปกติก็ถือว่าพอสมควรแล้ว แต่ในกรณีนี้พวกเขามีลูกชายเพียงคนเดียว เท่ากับมีทายาทสืบบัลลังก์ตระกูลจ้กรืออยู่เพียงคนเดียว ซึ่งเสี่ยงมาก ในช่วงหกทศวรรษนับแต่จุฬาลงกรณ์ได้ผลิตลูกชายลำดับที่ 32 วงศ์วานสาแหรกเกือบทุกสายที่จะสืบบัลลังก์ล้วนแล้วแต่ถึงทางตันแล้ว วรรณชวีช (ลูกของจุฬารณณ์ผู้เป็นลูกชั้นเจ้าฟ้าของจุฬาลงกรณ์) ที่ถูกข้ามไปในการสืบบัลลังก์เมื่อปี 2467 และอีกครั้งในปี 2478 ได้แต่งงานกับหญิงชาวอังกฤษ ทำให้ลูกสองคนของพวกเขาหมดสิทธิ์เป็นผู้สืบบัลลังก์ วรรณชวีชหย่าและแต่งงานใหม่กับกัลยาณีวัฒนา พี่สาวของภูมิพล ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่ดีสำหรับตระกูล แต่ทั้งคู่ไม่มีลูก กัลยาณีวัฒนามีเพียงลูกสาวคนเดียวที่เกิดกับสามีคนแรกซึ่งเป็นสามัญชน

ส่วนบริพัตรผู้เป็นลูกของจุฬาลงกรณ์ก็มีลูกชายคนหนึ่ง คือจุมภฏพงษ์หรือจุมภฏ จากภรรยาคนแรกที่เป็นเจ้าด้วยกัน แต่จุมภฏก็มีลูกสาวหนึ่งคนกับภรรยาที่เป็นเจ้าก่อนที่จะเสียชีวิตในปี 2502 ภรรยาคนที่สองของบริพัตรเป็นสามัญชนให้ลูกชายแก่เขาหนึ่งคนคือ สุขุมานันท์ ที่สามารถถูกเลื่อนชั้นให้ออกิวสืบบัลลังก์ได้หากจำเป็น แต่ภรรยาของสุขุมานันท์ก็เป็นสามัญชนอีกเช่นกัน ทำให้ลูกชายของพวกเขา สุขุมพันธ์(เกิดปี 2496)และวโรรส(เกิดปี 2502) เป็นทางเลือกที่ห่างไกลสำหรับการสืบบัลลังก์

ภาวะขาดแคลนทายาทหมายความว่า หากวิชาलगรณณ์มีอันเป็นไปเสียก่อน ตระกูลจ้กรือก็จะประสบวิกฤตการสืบบัลลังก์อย่างขนานใหญ่ โดยจะมีวงศ์วานที่สืบเชื้อสายจากรัชกาลที่ 4 เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงเป็นเรื่องประหลาดมากที่ภูมิพลและสิริกิติ์จะหยุดผลิตลูกในปี 2500 โดยมีลูกชายเพียงคนเดียว เป็นไปได้ว่าสิริกิติ์เพียงแต่ตัดสินใจว่าเธอพอแล้ว กระนั้นมันก็ยังคงต้องเป็นการตัดสินใจที่คนทั้งวังต้องพากันคัดค้าน ถึงจะไม่รวมภูมิพลด้วยก็ตาม ญาติฝ่ายของเธอก็คงต้องกดดันเธอในฐานะที่เป็นบุคคลเดียวที่จะรักษาสถานะของกิตติยากรในตระกูลไว้ได้

คำอธิบายที่เป็นไปได้ อย่างหนึ่งก็คือปัญหาทางกายภาพทำให้สิริกิติ์ไม่สามารถมีลูกได้อีก หากเป็นอย่างนั้นจริง ก็ไม่มีการไขให้สาธารณะได้รับรู้แต่ประการใด บางทีก็อาจเป็นไปได้ว่าตัวภูมิพลเองผู้เป็นนักปฏิบัตินิยมตัดสินใจว่าลูกสี่คนก็พอเพียงแล้ว แต่ก็อีกนั่นแหละ ภารกิจในการสืบตระกูลเป็นสิ่งที่ไม้อาจจะบิดพลิ้วไปได้โดยง่าย ไม่เคยมีการถกเถียงกัน

ในเรื่องนี้ อย่างน้อยในทางสาธารณะ แต่มันเป็นเรื่องสำคัญ ปัญหาของการที่กษัตริย์มีลูกชายเพียงคนเดียวจะปรากฏชัดเจนแก่ทุกคนเมื่อถึงต้นทศวรรษ 2513

ประเด็นนี้นำไปสู่คำถามอีกคำถามหนึ่ง คือว่าภูมิพลได้เคยมีหญิงอื่นไหม บรรพบุรุษของเขาล้วนแต่มีฮาเร็มใหญ่โต และวัฒนธรรมไทยก็ยอมรับ (โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูง) ให้ชายมีภรรยาที่สองที่สามหรือบ้านเล็กบ้านน้อยได้ ชายจำนวนมากในแวดวงของภูมิพลแทบไม่จำเป็นต้องปกปิดถึงการมีเลกมีน้อยของตน พ่อและปู่ของสิริกิติ์เอง ตลอดจนภานุพันธ์ ต่างมีชื่อเสียงในเรื่องผู้หญิง มันคงเป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ในระหว่างการบรรเลงแจ๊ซกับการเล่นเรือ การพูดคุยของภูมิพลกับมิตรสหายจะหันเหไปเรื่องผู้หญิง ในอีกแห่งหนึ่ง ประชาธิปไตยเป็นอาของภูมิพลมีเมียเดียวจนไม่มีทายาท และพ่อของภูมิพลก็คล้ายกัน นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมของสวีตเซอร์แลนด์ที่ภูมิพลเติบโตมาก็ไม่ยอมรับการมีสัมพันธ์นอกเหนือจากการแต่งงาน

วัฒนธรรมไทยยอมรับให้ชายผู้มีอำนาจได้ระบายความต้องการทางเพศอย่างเต็มที่ ผู้หญิงเสนอตัวเองหรือลูกสาวเพื่อขยับสถานะของตนเอง บางครั้งภรรยาของผู้มีอำนาจทำหน้าที่เลือกหญิงสาวให้สามีด้วยตัวเอง เพื่อเธอจะยังคงมีอำนาจควบคุมบ้านของเธอ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ไม่นานหลังจากที่ภูมิพลกลับมาเมืองไทย จะมีผู้หญิงมากมายถูกเสนอให้เขา ซึ่งเป็นสาวสวยและมีการศึกษา โดยครอบครัวของพวกเขาหรือตัวพวกเธอเอง แวดวงเจ้าของไทยมีเรื่องพรกัณนี้ับไม่ถ้วน แต่ว่าภูมิพลหนุ่มจะมีปฏิกิริยาตอบอย่างไรนั้นเป็นหนึ่งในความลึบงวในที่ปกปิดมิดชิดกันที่สุด เขาเคยได้พริคไปกับความหุหรรษ์ที่สุดอย่างหนึ่งของการเป็นราชาหรือไม่?

บางคนบอกว่าเขามีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งยาวนานอย่างน้อยหนึ่งรายกับผู้หญิงคนหนึ่ง ในแวดวงของวังในทศวรรษ 2503 บางคนบอกว่ามีหลายราย แต่ก็ไม่มีการระบุชื่อเสียงเรียงนามอีกเช่นกัน นอกจากนี้มีคำรำลือสองเรื่องในทศวรรษ 2513 และปรากฏในโฆษณาชวนเชื่อของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในภายหลัง เรื่องแรกกล่าวกันว่าสิริกิติ์มอบบุษบาผู้เป็นน้องสาวของเธอเองให้กับภูมิพล บุษบาอ่อนกว่าสิริกิติ์สองปี อยู่ในแวดวงของวังตลอดเวลา และในปี 2500 เธอยังคงไม่แต่งงาน ถ้าคำรำลือเป็นจริง ก็ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจ กษัตริย์จำนวนมากรวมทั้งจุฬาลงกรณ์ด้วย ต่างก็มีราชินีหลายคนที่เป็นพี่น้องกัน ภูมิพลอาจทำไปทั้งด้วยความรื่นรมย์และเพื่อสนองภารกิจแห่งราชวงศ์ของสิริกิติ์ หากบุษบากำเนิดลูกชายแก่ภูมิพล สายกิตติยาก็มีแต่จะปกหลังมันคงในตระกูลจักรีสืบต่อไป

ราวปลายปี 2500 ห้าเดือนหลังจากสิริกิติ์คลอดลูกคนสุดท้าย บุษบาตั้งท้องโดยไม่ทราบว่กับใคร เมื่อตั้งท้องไปได้สี่เดือน เธอก็จู่ๆ แต่งงานกับทิวสันต์ ตลาวัลย์ ที่ปรึกษาของวังที่ภายหลังกลายเป็นราชเลขาธิการ การแต่งงานของทั้งสองและการที่บุษบาลอดลูกสาวในเดือนกันยายน 2501 ทำให้คำรำลือถึงความเกี่ยวพันของภูมิพลเป็นที่ถกเถียง ทั้งแม่และลูกต่างก็ไม่มีผลใดๆ ต่อการสืบบัลลังก์ เขาไม่เคยแสดงความอาทรแบบพ่อต่อเด็กสาวคนนั้น บุษบา กับทิวสันต์ไม่มีลูกด้วยกันอีกและหย่าร้างในอีกไม่กี่ปีต่อมา

เรื่องที่สองที่อยู่ในโฆษณาชวนเชื่อของพท.ก็คือ เรื่องความสัมพันธ์ของภูมิพลกับหญิงไทยที่คว้ามงกุฎนางงามจักรวาลในปี 2508 อาภัสรา หงสกุล กล่าวกันว่าเธอถูกเสนอแก่ภูมิพลโดยพ่อของเธอเอง คือ นาวาเอกเพิ่ม หงสกุล หรือไม่

ก็โดยสิริกิติ์ แต่เรื่องราวที่เป็นทางการก็คือ อาภัสราแต่งงานกับลูกพี่ลูกน้องของสิริกิติ์คือ เกียรติคุณ กิตติยากร ในปี 2511 และปีถัดมาเธอคลอดลูกชายชื่อ รุ่งคุณ ตั้งแต่นั้นรุ่งคุณไม่เคยมีสายสัมพันธ์ที่ชัดเจนกับวัง เขาถูกส่งไปเรียนต่างประเทศ และหลังจากกลับเมืองไทยไม่นานขณะเป็นวัยรุ่นเขาก็หายเข้าวัด บรรดาคนที่เชื่อว่าภูมิพลมีความสัมพันธ์กับอาภัสราตั้งข้อสังเกตถึงชนบของคูชิงบัลลังก์ เหมือนมงกุฎในปี 2367 ที่ลี้ภัยได้ร่วมกาสาวพัตร์

ถึงที่สุดแล้ว ไม่มีหลักฐานพิสูจน์ว่าภูมิพลเคยมีสัมพันธ์สาวทนอกจากสิริกิติ์ ไม่มีการแผ้วพานภาพพจน์การครองรักของคนทั้งสอง

แม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้ฟุ้งเฟ้อมากเป็นพิเศษ แต่กิจกรรมต่างๆ ของภูมิพลและครอบครัวก็ต้องใช้เงินมาก ด้วยฝีมือผู้จัดการบริหารการเงินของวัง ทวีวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ ในทศวรรษ 2503 ไม่เคยมีการขาดแคลน วังสั่งสมความซ้ำของและกระทั่งสร้างสรรค์วิธีการใหม่ๆ ในการหาเงิน การระดมทุนสำหรับงานการกุศลของวังกลายเป็นส่วนสำคัญของพระราชกรณียกิจ ด้วยการแผ่ขยายของวัฒนธรรมเจ้า ชนชั้นสูงที่มีสำนึกในชนชั้นและนักธุรกิจเจียดเงินส่วนหนึ่งให้วังเป็นประจำ สมาคมธุรกิจต่างๆ ก็คอยบริจาคเงินก้อนใหญ่ให้อยู่เรื่อยๆ ยกตัวอย่าง เมื่อภูมิพลและสิริกิติ์กลับจากการเยือนยุโรปในเดือนมกราคม 2504 สมาคมธนาคารไทยก็บริจาคเงิน 100,000 บาท ธนาคารต่างชาติก็บริจาคให้อีก 50,000 บาท

เพื่อเป็นแรงจูงใจ บริษัทห้างร้านต่างๆ ที่บริจาคเงินก้อนใหญ่จะได้รับสัญลักษณ์แทนตัวกษัตริย์ นั่นคือ ครุฑ ซึ่ง เป็นสัตว์ครึ่งคนครึ่งนกที่เป็นพาหนะของพระวิษณุในตำนานฮินดู ระหว่างปี 2497 – 2504 มีบริษัทเพียงแปดแห่งเท่านั้นที่ได้ครุฑ ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีสายสัมพันธ์กับวังอยู่แล้ว จากปี 2506 ถึง 2516 มีอีก 22 บริษัท (ส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวข้องกับพวกเขา) ได้รับครุฑมาประดับเหนือประตูและห้วงจดหมาย เป็นธุรกิจไทย-จีนขนาดใหญ่ เช่น ธนาคารกรุงเทพฯ ที่สามารถคุยได้ว่าได้รับการรับรองและความไว้วางใจจากธรรมราชา

รายรับของวังทบทวี เมื่อตระกูลธุรกิจร่ำรวยนิยมให้วังเป็นเจ้าของกิจการแต่งงานและรับเครื่องราช ขอดเงินบริจาค ในปี 2508 เกือบ 8 ล้านบาท เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าจากปี 2506 แต่ยังคงเล็กน้อยอยู่เมื่อเทียบกับผลประโยชน์มหาศาลที่เจ้าสัวนายพลและนักการเมืองบางคนได้รับ ทวีวงศ์พาวังไปถึงระดับนั้นในกลางทศวรรษ 2503 (ราว 2508) ด้วยการนำทรัพย์สินที่เคยเป็นของกษัตริย์ก่อนเกิดสงครามกลับมาสู่ครอบครัวมหิดล และด้วยการจัดวางครอบครัวมหิดลและสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในภาคการเงินและอุตสาหกรรมขณะที่เศรษฐกิจเติบโตจากเงินอัดฉีดปริมาณมหาศาลจากอเมริกาและกองทัพอเมริกัน

วังได้เป็นกอบเป็นกำเมื่อสฤตคีสินทรัพย์สินนับสิบรายการที่ตกเป็นของรัฐบาลหลัง 2475 หน่วยงานราชการที่อยู่สองฟากถนนราชดำเนินคราวนี้ต้องจ่ายค่าเช่าให้กับวัง (แม้ว่าจะเล็กน้อยพอเป็นพิธีก็ตาม) เศรษฐกิจที่ขยายตัวทำให้ทวีวงศ์สามารถเพิ่มค่าเช่าสำหรับอสังหาริมทรัพย์ของวังได้ และยังทำให้ธุรกิจในการเรือของวังมีเงินปันผลออกเงยเพิ่มขึ้นอีกด้วย โดยเฉพาะเรือซีเมนต์ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ และหุ้นที่ถือในธุรกิจประกันภัย ธุรกิจการเกษตรและการค้าต่างๆ

อสังหาริมทรัพย์ของวังก็ได้รับการพัฒนาโดยโครงการร่วมทุนต่างๆ เช่น โรงแรมหรูหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นสยามอินเตอร์คอนติเนนตัล เอราวิณ หรือดุสิตธานี

ด้วยเพียบพร้อมทั้งเส้นสายสัมพันธ์และเงินสด สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กลายเป็นหุ้นส่วนเนื้อหอมที่นักลงทุนไม่ว่าในประเทศหรือต่างชาติล้วนอยากจะทำร่วมลงทุนด้วย สำนักงานทรัพย์สินฯ ร่วมลงทุนกับไฟร์สโตน ไทร์ส ธนาคารและบริษัทประกันภัยต่างๆ และเจ้าพ่อสิ่งทอของไทย สุกรี โพธิ์รัตนังกูร (อาจจะเป็นผู้จ้างงานรายใหญ่ที่สุดในประเทศ) ถึงปลายทศวรรษ 2503 สำนักงานทรัพย์สินฯ มีพนักงาน 500 คนคอยดูแลการลงทุนและทรัพย์สินต่างๆ

ผลงานของทวิวงศ์แสดงถึงการมองเห็นการเปลี่ยนย้ายอำนาจทางเศรษฐกิจจากพวกเจ้าและขุนนางไปยังนายทุนไทยที่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีนอย่างสุกรี เขาสร้างพันธมิตรใหม่ๆ ด้วยการแบ่งปันเกราะกำบังและเงินทุนของวังเพื่อแลกกับส่วนแบ่งในผลกำไร และยังได้สร้างพันธมิตรเป็นผู้ค้ารายย่อยจำนวนมากอีกด้วย นั่นคือ สำนักงานทรัพย์สินเป็นเจ้าของที่ดินปลูกสร้างตึกแถวร้านค้าบนถนนต่างๆ ร้านของพ่อค้าชาวจีน และเก็บค่าเช่าต่ำกว่าราคาตลาด บางทีค่าเสียจนผู้เช่าแข่งต่อให้รายอื่นไปในตลาด มันอาจทำให้วังสูญเสียกำไรจำนวนมาก แต่ก็ทำให้พวกเขาเหล่านั้นต้องพึ่งพาวัง

นอกจากนี้วังยังได้อุดหนุนสมาคมสันตนาการของชนชั้นสูงสองแห่งคือ ราชกรีฑาสโมสร(สปอร์ตคลับตรงถนนอังรีดูนังต์) และราชตฤณมัยสมาคม(สนามม้าบางเลี้ยว) เป็นสถานที่ออกกำลังกาย เล่นกอล์ฟ แข่งม้าสำหรับคนรวย คนมีตำแหน่งและคนมีอำนาจ (ราชตฤณมัยสำหรับทหารมากกว่า) ทั้งสองแห่งตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ และเสียค่าเช่าไม่มากนัก ธุรกิจพนันแข่งม้าได้เงินมโหฬารมากกว่าการรับแทงอย่างเป็นทางการอย่างเทียบกันไม่ได้ ซึ่งเข้ากระเป๋าผู้บริหารและสมาชิกที่ล้วนแต่เป็นพวกผู้ดีและทหารระดับสูง เวทีมวยสองแห่งในกรุงเทพฯ ที่คุมโดยทหารอีกเช่นกัน ก็เช่าที่ดินของทรัพย์สินฯ ในราคาถูก

ทวิวงศ์คอยดูแลไม่ให้การเติบโตของธุรกิจในเครือของวังเป็นไปอย่างเป็นที่สังเกตของผู้คนมากนัก ด้วยการทำธุรกิจส่วนใหญ่ผ่านองค์กรที่ไร้โฉมหน้าอย่างสำนักงานทรัพย์สินฯ , ธนาคารไทยพาณิชย์, และเครือซีเมนต์ไทย เขาระมัดระวังไม่ให้ธรรมชาติถูกมองว่าเป็นนายทุนที่กอบโกย ในทางตรงกันข้าม ภูมิพลต้องมีท่าทีไม่ใส่ใจโดยสิ้นเชิง มีแต่จะแจกจ่ายให้แก่พสกนิกรเท่านั้น ครอบครัวมหิดลได้แสดงความทะยานอยากแบบนายทุนภายใต้ชาตินิยมทางเศรษฐกิจออกมาเมื่อพยายามทำธุรกิจสายการบินแอร์สยามในปี 2508 การกระเสือกกระสนดิ้นรนที่กินเวลานานถึงสิบปีคงให้บทเรียนราคาแพงแก่พวกเขาเกี่ยวกับธุรกิจสมัยใหม่

พระเครื่องที่สร้างโดยภูมิพลแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรม ศาสนาและงานอดิเรกของกษัตริย์สามารถถูกใช้ประโยชน์ในการสร้างสถานะของตัวเองได้มากเพียงใด โครงการสร้างสรรค์อีกอันหนึ่งเป็นการผสมผสานพิธีกรรม การเมืองในวงการสงฆ์ ทุนนิยมและการพัฒนาเข้าไว้ด้วยกันอย่างวิเศษเพื่อแผ่บารมีของกษัตริย์ให้จรจรายไปทั่วประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็สร้างรายได้ให้วังด้วย นั่นคือการขายกฐินหลวงไปสู่ชนบทของไทย ประเพณีกฐินประจำปีแต่ไหนแต่ไรมาเป็นพิธีกรรมของชุมชนในการถวายผ้าไตรและปัจจัยแก่พระสงฆ์ที่จำวัดในบริเวณใกล้เคียงในวาระการออกพรรษา เป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นระหว่างชาวบ้านและวัดของพวกเขา

กฐินหลวงแต่ไหนแต่ไรมาถือปฏิบัติโดยครอบครัวกษัตริย์สำหรับวัดหลวงชั้นหนึ่งเพียง 18 แห่งเท่านั้น ซึ่งเกือบทั้งหมดอยู่ในกรุงเทพฯ กษัตริย์จะทำพิธีในวัดที่สำคัญที่สุดสามแห่งและมอบหมายให้สมาชิกอื่นในครอบครัวไปปฏิบัติพิธีแทนตัวเขายังวัดอื่นๆ กษัตริย์ยังสามารถทำกฐินต้น หรือกฐินส่วนตัวยังวัดที่ไม่ใช่วัดหลวงได้ ในต้นทศวรรษ 2503 ภูมิพลทำพิธีกฐินดังกล่าวยังวัดของพระอนุรัชนียมสำคัญๆ หลายแห่งที่อยู่นอกกรุงเทพฯ เช่น ในเดือนตุลาคม 2506 ที่วัดเทวสังฆารามอันเป็นวัดแรกของญาณสังวรณ์ ในเดือนตุลาคม 2509 เขาประกอบพิธีกฐินต้นที่วัดสุทธิวารามในกรุงเทพฯ อันเป็นวัดประจำขององคมนตรี ศรีธรรมาธิเบศ และมีแต่ลูกศิษย์ลูกหาชาวจีนเป็นหลัก

ฤกษ์กฐินกินเวลาอยู่ไม่กี่วันเท่านั้น ครอบครัวมิดชิดจึงไม่สามารถไปประกอบพิธีตามวัดต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง เจ้าบางคนก็จะทำหน้าที่ประกอบพิธีกฐินยังวัดหลวงชั้นสองชั้นสามแทน ซึ่งมีอยู่หลายสิบแห่ง ส่วนใหญ่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง ที่ชนชั้นนำในกรุงเทพฯ ไม่ใคร่อยากจะเดินทางไป พวกเขาเรียงแถวบ้านและห่วงความปลอดภัยของตัวเองในพื้นที่ไกลปืนเที่ยงอย่างในภาคอีสาน ยิ่งกว่านั้น การประกอบพิธีกฐินต้องใช้เงิน ประเด็นนี้ทำให้ทวิวงศ์, รัฐมนตรีกระทรวงศึกษา ปิ่น มาลากุล, และอธิบดีกรมการศาสนา ปิ่น มุทุกันท์ อธิบดีนายทหารอนุรัชนียมยศพันเอก ต้องมาหารือกัน พวกเขาคิดแผนการกระจายกฐินหลวงไปยังวัดหลวงชั้นรองเหล่านี้ไปในหมู่คหบดีไทยที่เต็มใจจ่ายเงินเพื่อเสริมบารมีของวัง โดยแลกกับการมีสายสัมพันธ์กับวังและส่วนแบ่งในผลประโยชน์ของกษัตริย์²³

ด้วยการคัดเลือกอย่างระมัดระวังโดยข้าราชการในกรมการศาสนาและวัง บรรดาผู้แทนเหล่านี้จะทำหน้าที่นำกฐินของกษัตริย์ไปยังวัดที่อยู่ห่างไกล พิธีกรรมเหล่านี้ดึงให้วัดและหมู่บ้านมาอยู่ในวงโคจรของวัง แสดงถึงความใส่ใจของวังเทียบกับความไม่ใส่ใจของรัฐบาล นอกจากนี้การไปเยือนของคณะชาวกรุงยังเป็นการอัดฉีดเงินลงไปหมู่บ้านเป็นการชั่วคราวซ้ำครวญอีกด้วย เนื่องจากชาวกรุงต้องอดใจไม่ไหวที่จะปรับปรุงสถานพยาบาลหรือโรงเรียนท้องถิ่น และบริจาคเงินแก่วัด ทั้งหมดเพื่อเทิดพระเกียรติของกษัตริย์ ภายใต้อำนาจของวังกฐินอันอัศจรรย์ของการทำบุญนี้ คณะกฐินของกษัตริย์จะได้รับผลบุญเท่าทวีสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ในนามของกษัตริย์ อย่างน้อยบางส่วนก็พบว่ามันมีประโยชน์สำหรับยุทธศาสตร์ทางธุรกิจของพวกเขา ธนาคารกรุงเทพฯ ยึดกุมกิจกรรมนี้เป็นหัวใจของการขยายธุรกิจภาคอีสาน โดยฉลาดเลือกที่จะเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมนี้ในจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานที่ตนกำลังขยายสาขาอยู่ โดยได้รับผลบุญทันตา คือ เป็นผู้รับฝากเงินของวัดต่างๆ ซึ่งมักจะเป็นเงินก้อนใหญ่ที่สุดในชุมชน และเป็นที่ประทับใจสำหรับว่าที่ลูกค้าว่าธนาคารนี้เป็นวงในของวัง ด้วยมีกฐินหลวงเป็นจุดขายสำคัญ ธนาคารกรุงเทพฯ ก็สามารถครอบครองตลาดภาคอีสานได้ภายในเวลาสิบกว่าปี

กฐินหลวงเดิมไม่ได้วางให้เป็นไปในเชิงพาณิชย์ แต่ข้าราชการกรมการศาสนายอมรับว่า มีชุมชนจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ถูกดึงดูดเข้ามาอยู่ใต้ร่มบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ โดยที่วังไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเลย โดยเฉพาะในภาคอีสานที่มักกระด้างกระเดื่องบ่อยครั้ง มันช่วยสร้างความจงรักภักดีในหมู่ประชาชน นักเศรษฐศาสตร์พัฒนาขึ้นนารายหนึ่งในยุคนั้น

²³ ดูเรื่องกฐินหลวงกับความเกี่ยวข้องของธนาคารกรุงเทพฯ ใน Gray, *The Soteriological State*.

สุนทร หงส์ลดารมภ์ ให้สัมภาษณ์ในภายหลังว่า “กฐินพระราชทานเป็นส่วนหนึ่งในแผนเศรษฐกิจ เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชนบท”²⁴

ถึงกลางทศวรรษ 2503 บารมีของกฐินพลสูงล้ำกว่ากษัตริย์คนใดนับจากจุฬาลงกรณ์เป็นต้นมา เขาถูกยกให้เป็นผู้นำที่เปี่ยมด้วยบุญบารมีและปรีชาญาณตามขนบธรรมเนียมราชยุคลสุโขทัย โดยไม่ต้องแข่งขันกับสถาบันการเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มีรัฐธรรมนูญหรือรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้ง ในฐานะว่าที่พระโพธิสัตว์แปมิลิแมนหนุ่มหล่อยุคใหม่ บุคคลสำคัญที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ ศิลปินและนักดนตรี ผู้ช่วยเหลือพสกนิกรหิ้นส่วนของนักอุตสาหกรรมและนายวาณิช และผู้บุกเบิกงานพัฒนา เขายังใหญ่กว่ารัฐบาล และประชาชนกลายมาเป็นฐานรองรับความชอบธรรมที่แท้จริงของเขา

David Wyatt เคยบรรยายทศวรรษ 2503 ไว้ว่าเป็นช่วงการกลายเป็นกระแสมืดของสถาบันกษัตริย์ไทย²⁵ คนไทยที่จับใจกับวัฒนธรรมชาววังและอดทนกับการครอบงำของเหล่านายพลและนักธุรกิจที่ลือลล ก็พากันยึดถือสถาบันกษัตริย์เป็นที่พึ่งทางใจและเป็นผู้นำที่แท้จริง ประชาชนจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ แสวงหาความช่วยเหลือจากกฐินพลและสิริกิติ์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเงินทองหรือว่าการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ กฐินพลมีบทบาททดแทนรัฐบาลมากขึ้นเรื่อยๆ ในงานสังคมสงเคราะห์ ทั้งในจินตนาการและในความเป็นจริงบางส่วน ซึ่งยิ่งช่วยอุดหนุนงานของกฐินพล ร่วมแบ่งปันบุญบารมีและสนับสนุนกฐินหลวง อันเป็นปรากฏการณ์ที่ Christine Gray เรียกว่าเป็น “ศาสนาของพลเมือง” อันใหม่ นั่นคือ “การเสียสละแก่ประเทศชาติด้วยการให้การช่วยเหลือสนับสนุนแก่โรงเรียนและโรงพยาบาลได้รับการอธิบายว่าเป็นการชำระล้างจิตใจทางศาสนารูปแบบหนึ่ง กฐินพลและพระราชกรณียกิจได้รับการสรรเสริญว่าเป็นแบบอย่างของศาสนานี้ ประชาชนทั่วไป ไม่ว่าจะยากดีมีจน ได้รับแรงบันดาลใจจากความอุทิศทุ่มเทโดยไม่นึกถึงตนเองของกฐินพล ก็พร้อมใจบริจาคเงินให้แก่งานช่วยเหลือสังคมของเขา”²⁶

สำนักนิคมที่ดินกษัตริย์ได้รับการหนุนเสริมด้วยการปราบปรามและข่มขู่ผู้ที่ไม่ศรัทธา วังไม่โปรดใครก็ตามที่ไม่แสดงการเทิดทูนกษัตริย์อย่างออกนอกหน้า โดยเลือกที่จะสัมพันธ์กับส่วนที่จะสามารถเชิดชูคติธรรมราชาสืบต่อไปได้ เช่น พระและวัดในชนบท วัดมหานิกายที่อยู่ในสายพระพิมลธรรมถูกมองข้ามไป โดยเฉพาะสำหรับกฐินหลวง

เริ่มในสมัยสฤษดิ์เช่นกันที่นักรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์หัวเสรีรุ่นหนึ่งถูกบีบให้ต้องออกจากวงวิชาการหรือไม่ก็ถูกทำให้สงบปากสงบคำฐานตั้งคำถามเรื่องสถาบันกษัตริย์ มันทำให้แวดวงนักวิชาการอาจารย์เป็นพสกนิกรที่จงรักภักดีและว่านอนสอนง่าย และสกดการถกเถียงใดๆ เกี่ยวกับบทบาททางสังคมและการเมืองของสถาบันกษัตริย์ ความคิดเห็นที่แตกต่างถูกจัดการด้วยการใช้ข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและข้อหาอื่นๆ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับเจ้า

²⁴ ข้างแล้ว, 611.

²⁵ David K. Wyatt, “The Student Prince Who Saved a Monarchy,” *The Asia-Pacific Magazine*, June 1996.

²⁶ Gray, *The Soteriological State*, 510.

ล้วนเป็นสิ่งที่สูงส่งและต้องไม่ได้เลย อย่างเช่น กระทั่งหนังสือพิมพ์ของปารีส France Soir ก็ถูกกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (แม้ว่าไม่เคยเคยมีการตั้งข้อหาอย่างเป็นทางการ) เมื่อกล่าวถึงสัดส่วนของสิริกิติ์ในรายงานที่ว่าด้วยชุดว่ายน้ำปีแอร์ บัลเมงชุดใหม่ของเธอ

การโปรโมทเทเลวิชันฉบับกษัตริย์ทั้งหลายเหล่านี้ส่งผลต่อตัวภูมิพลเองอย่างไรไม่เป็นที่ชัดเจน ณ จุดหนึ่ง ภูมิพลกลายเป็นผู้ที่เชื่ออย่างจริงจังในปณิธานพระราชแห่งจักรีและเชื่อว่าตัวเองคือผู้สืบทอด การเปลี่ยนแปลงระดับฐานรากนี้ทำให้เขายึดเอาทวคตมกฏเป็นแบบอย่าง ซึ่งในประวัติศาสตร์ที่เป็นทางกรนั้น มงกุฎคือกษัตริย์ที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัตินั้นพระราชตามขนบและญาณทัศน์สมัยใหม่ โดยเป็นผลมาจากการบวชเรียนยี่สิบกว่าปี

เช่นกัน ภูมิพลในทศวรรษ 2503 เริ่มแสดงความเชื่อมั่นในญาณทัศน์อันสุดขั้วของตนไม่ว่าจะเป็นเรื่องในราชอาณาจักร พสกนิกรหรือโลกใบนี้ เขาเข้าใจถึงอำนาจและการใช้ประโยชน์จากสถานะของตัวเอง บารมีที่สั่งสม และสัญลักษณ์นิยมทางพุทธ เขาได้เรียนรู้ที่จะจ้องมองผู้มาเข้าพบอย่างพิถีพิถันด้วยอาการสงบนิ่งที่สะกดคน ไม่น่าไทยหรือต่างชาติและคอยย้ำสำนึกว่าอยู่เบื้องหน้าเจ้าแผ่นดิน เขาซักถามผู้เข้าพบในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเขาเองรู้เรื่องนั้นอยู่แล้ว และไม่พึงปกปิดข้อมูลใดๆ ต่อเขา เขาหัดพูดภาษาไทยโดยไม่มีการอ้างถึงตัวเอง ไม่ใช่สรรพนามบุรุษที่หนึ่งและไม่ค่อยใช้สรรพนามบุรุษที่สองและที่สาม ทำให้คำพูดของเขามีความคลุมเครือและได้อารมณ์แบบกึ่งเทพ (เวลาพูดภาษาอังกฤษ เขาจะพูดได้ใจความชัดเจนมากกว่า) เจ้าหน้าที่ต่างชาติรายหนึ่งให้ความเห็นว่า มันเป็นเทคนิคที่เขาเรียนรู้มาจากพวกเจ้ายุโรป ทำให้เขาดูทั้งน่าดึงดูดและน่าเกรงขาม

ความตระหนักของเขาถึงความคลุมเครือที่ทรงพลังนี้เห็นได้ชัดเจนในการให้สัมภาษณ์กับนิตยสาร *Look* ของอเมริกาในปี 2510 เขาตอบคำถามเกี่ยวกับพิธีกรรมโบราณต่างๆ ของเขาด้วยการอธิบายแบบเหตุผลนิยมสมัยใหม่ผสมกับการบอกเป็นนัยว่าพลังอำนาจของความเชื่อยังทรงพลังอยู่ ถึงจุดหนึ่งเขาอธิบายกรรมวิธีการเตรียมน้ำที่เขาใช้สรงพระแก้วมรกตประจำฤดู²⁷

เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์... เราตัดสินใจว่าคนข้างนอก ประชาชนทั่วไป จะเชื่อว่าน้ำนี้จะบันดาลความดีงามแก่พวกเขาได้ และพวกเขาจะยึดถือพิธีนี้เป็นมากกว่าเกียรติยศ เพราะหากคุณเชื่อว่าน้ำนี้จะบันดาลสิ่งที่ดีแก่คุณได้ มันก็ลดบันดาลสิ่งที่ดีแก่คุณ

ครั้งแรก คนขับแท็กซี่บอกเพื่อนว่าเราให้น้ำศักดิ์สิทธิ์นี้แก่เขา เพื่อนไม่ยอมเชื่อว่าพระเจ้าอยู่หัวจะทำอย่างนั้น แต่เราพรมน้ำมนต์ให้เขา เขามีความสุข เกียรติยศ ไม่มีอะไร แต่ความสุขเป็นเรื่องสำคัญ และชายคนนั้นได้ความรู้สึกบริสุทธิ์และดีงาม...

²⁷ *Look*, June 27, 1967.

คุณได้เห็นพิธี ใครอยู่ที่นั่น? ชาย หญิง เด็ก นักท่องเที่ยว และคนขับแท็กซี่ ใครๆ ก็มาได้ เวลา
ประธานาธิบดีของคุณมาเมืองไทย มีเอฟบีไอ เจ้าหน้าที่รบ.เต็มไปหมด คุณเดินไม่ได้... ใครๆ ก็สามารถ
ร้องเรียนกับเราได้... ใครๆ ก็สามารถพบเราได้หากเขามีจิตใจที่จะพบ

และเพื่อแสดงให้เห็นว่าเขาเข้าใจเช่นกันว่าจะอธิบายเรื่องนี้ให้ฟังดูดีด้วยภาษาสมัยใหม่ให้กับคนตะวันตกที่ไม่รู้เรื่อง
รู้ราวได้อย่างไร ภูมิพลเสริมว่า “เราเป็นกษัตริย์ที่ได้รับการเลือกตั้ง หากประชาชนไม่ต้องการเรา พวกเขาก็เอาเราออกได้
ใช่ไหม? อย่างนั้นเราก็ออกจากงาน”
